

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 16, Mart 2018, s. 244-276

Yrd. Doç. Dr. Ali BAYKAN

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü,
abaykan@selcuk.edu.tr

SABAHATTİN ALİ’NİN KUYUCAKLI YUSUF VE GERHART HAUPT- MANN’IN DOKUMACILARIN İSYANI ADLI ESERLERİNDE DİN ALGISI VE YAŞAMI

Özet

Sabahattin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf* ve Gerhart Hauptmann’ın eserlerinde, toplumun ama özellikle de küçük yerleşim bölgelerinde yaşayanların dini vecibelerini yerine getirip getirmediği, dine, din adamına bakışları, din eğitimi, vb. konuları, *nasıl* yansıttıkları, yansıtırlarken, olay-gerçek bağlamında, gerçeğe ne kadar sadık veya tarafsız kaldıkları ve edebiyatın gereği olan kurmaca olgusu gerçekleri ne derece ve nasıl etkilemiştir? sorunları eserlerde gerçekçi ve natüralist üslupla yansıtılmıştır.

Türk ve Alman edebiyatı gerçekçi ve natüralist dönem eserlerinin en güzel örneklerinden olan bu eserlere konu olan Türk ve Alman toplumlarının dinleri kurgu malzemesi olarak kullanılmıştır.

Bu ve benzeri dini kurallara uyan veya uymayan inanç ve davranışlar, eserlerde Karşılaştırmalı Edebiyat ve Metne Bağlı Edebiyat yöntemleri ile ele alınarak eserlerin yazıldığı ve yazarların yaşadığı dönemin Türk-Alman toplumunda bu konudaki olgunun esere yansıma biçimi karşılaştırmalı biçimde incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Gerhart Hauptman, Türk-Alman Edebiyatı

**PERCEPTION OF RELIGION IN THE WORKS OF SABAHATTİN ALİ
NAMED KUYUCAKLI YUSUF (YUSUF FROM KUYUCAK) AND
GERHARD HAUPTMANN NAMED DIE WEBER (THE VEWARS)**

Abstract

In the works Sabahattin Ali's *Kuyucaklı Yusuf* (Yusuf from Kuyucak) and Gerhart Hauptmann's *The Weavers* (Die Weber), whether the people living in the society, especially in the small settlement areas, do fulfil their religious duties, or not; their views on religion, and clergymen; how they reflect topics on the education of religion, and so on; while reflecting how much and how they have influenced the context of the event-reality, how loyal or neutral they were to the truth, and for the necessity of literature, the fact that they are fictitious and how they affect the problems, are reflected in these works in a realistic and naturalistic manner.

Turkish and German literature has used the religions of Turkish and German societies as a fiction material in these works which are the most beautiful examples of the realistic and naturalistic periods. Almost none of the characters in the works of both authors respect superstitious beliefs. The religion motif in both works is predominantly placed in such a way that it does not fall below other motifs in all sections.

The beliefs and behaviours that conform to these and similar religious rules are aimed to be studied in the mentioned Works through the methods of Comparative Literature and Contextual Literature by examining the reflection form of this phenomenon in the Turkish-German society in the periods in which the works were written and the authors lived in, in a comparative way.

Keywords: Sabahattin Ali, Gerhart Hauptman, Turkish and German literature

O: GİRİŞ

Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann'ın sosyo-kültürel olgu ve iletişimsizlik odaklı eserlerinin alt yapısını sosyal gerçeklik ve değer olgusu, - belki tamamıyla aynı değil, fakat birbirinden ayrılmayacak kadar benzerdir- oluşturur. Gerçeklik ve değer yapıları gereği bir bütünlük oluşturan bazı değerler, çağın kargaşa ortamında kaybolmuş ve sonsuzluk sınırlarını aşmıştır. Aslına bağlı, doğru, gerçek yaşamda olduğu gibi anlatma, zengin, değişik biçimde tanımlama, mekanik, ruhsuz bir biçimde dış dünyayı taklit etme, fotoğraf gibi gösterip, ayna gibi yansıtma tarzında ortak özellikler her iki yazarda mevcuttur. Yazarlar, toplumsal gerçeği yansıtırken okurlarına bazen hazır mesajlar verirler, bazen de, onu düşünmeye yöneltmek için, gerçeği bir üst boyuta taşıyarak olayı yorumu açık bırakırlar.

Bu görüşlerden hareketle, Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann, incelenen eserlerinde, din olgusunu *nasıl* yansıttıkları, yansıtırlarken, olay-gerçek bağlamında, gerçeğe ne kadar sadık kalınmış ve edebiyatın gereği olan kurmaca olgusu gerçekleri ne derece ve nasıl etkilemiş-

TİDSAD

tir? Ayrıca dönemin dini inanışlarının Türk-Alman toplumlarına etkileri *nasıl ve ne derece* olduğu ve bu oluşumların her iki toplumdaki yankılarının benzer ve farklı yönleri nelerdir? sorularının cevabı olay örgüsü içerisinde okuyucuya aktarılır (Bkz. Aytaç 1990:16).

Her iki yazarın eserleri okunur veya incelenirse, dönemin veya yakın geçmişin yaşam tarzı, sanatı, kısacası sosyokültürel panoramasının yansımaları kolayca fark edilir.

Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* adlı romanı 1937 yılında yayınlanmıştır. Romandaki olaylar, 1903–1915 yılları arasında geçer. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının hızlandığı yıllara rastlar. Yine bu dönemde 1908 Meşrutiyeti'nin ilanı gibi ülkenin özellikle siyasal hayatında köklü değişikliklerin meydana geldiği bazı önemli olaylar olmuştur.

“*Kuyucaklı Yusuf*” romanının ele alınış yönüyle kişileri, dönemin sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, siyasi çevre özellikleri bakımından Sabahattin Ali'nin eserleri içinde en başarılı olanıdır. Bu eserde, hayallerine bağlılığı, duygu yönü ile gerçeği anlatışı, bütün roman boyunca içice gelişir. Hikâye Nazilli'nin Kuyucak köyünde başlar. Esas konusu Edremit'te geçer. Yazarın çocukluğunun geçtiği çevrelerde olan manzaralar, halkın günlük hayatından yaşam sahneleri, töreler ve gerçek hayatta yaşamış kişiler hikâyede yer almıştır. Buna ilaveten *Kuyucaklı Yusuf*'un babayığit, sakin, ölçülü kişiliğinde bile, Sabahattin Ali'nin olmak istediği, kendine güvenli Anadolu delikanlılarına duyduğu imrenme ve özenti ile kendi karmaşık mizacından bazı özellikler, Yusuf'un karakterine karışmıştır. Romandaki karakterlere az veya çok belli bir görev ve sembol yüklenmiştir. Sabahattin Ali, Edremit'i ele alarak, kasaba gerçeğini bütün geleneksel, ekonomik, dini ve sosyal gerçekliğiyle anlatır, abartıya kaçmaz. (Bkz. Moran 1990:21).

Roman, gerek romancının bakış açısı, gerçekliğin işlenişi ve gerekse yansıtılması bakımından Anadolu'ya açılan Türk romanının gelişim sürecinde önemli bir yer tutar. Ne sadece gözleme dayanan, ne doğal eğilimlerin ağır bastığı, ne de hayali bir romandır.

Romanın gerçekçiliğe ve gözleme dayandığını, Ali'nin kahramanı *Kuyucaklı Yusuf*'u 1931 yılında Aydın ceza evinde bulunduğu sırada tanıyıp, onu romanında gerçek adıyla kurgulamasından dolayı söyleyebiliriz. Salahattin Beyle karısı Şahinde'nin, Ali'nin annesiyle babasından izler taşıdığı ve bazı roman kahramanlarının gerçek yaşamdan alındığı da bilinmektedir.

Eserin özetinde de görüldüğü gibi, *Kuyucaklı Yusuf* romanında ele alınan konunun aşk eksenini çerçevesinde başka motifler de mevcuttur. Bunlar; meşrutiyet döneminde ve Ali'nin yaşadığı dönemde Edremit'in görünümü, toplumun yapısı, memurların yaşayışı, eşraf- yönetim ilişkileri, halkın durumu ve bunlara bağlı olarak bir takım gerçekler, çiftler arasındaki anlaşmazlık ve kadın erkek eşitliği olmayan evliliklerin düzensizliği, sağlam bir ekonomik temele dayanmayan ailelerin çöküşü, yöneticiler ve yasaların eşraf burjuvazi karşısındaki güçsüzlüğü, zenginlerin egemenliği ve sıradan halkın sahipsizliği olarak sayılabilir.

Gerhart Hauptmann'ın, Almanca adı “*Die Weber = Dokumacılar*” olan eseri Türkçeye *Dokumacıların İsyanı* olarak çevrilmiş bir Alman sosyal dramı olmasının yanı sıra, dönemin

ruhunu yansıtmaması bakımından, Almanya dışındaki ülkelerdeki natüralist akımların hepsine uyan bir kurguya sahiptir (Bkz. Poppe 1999 :48).

Hauptmann bu eseriyle ilk kez tarihi bir konuya el atmış ve bunu sahneye aktarmıştır. Alman natüralizminin temsilcisi olarak Hauptmann, bu eserin bütünü hem yazılı kaynaklardan, hem kendi otobiyografisinden, hem de olayların geçtiği yerleri incelemek suretiyle oluşturmuş ve natüralist akımın bu önemli dramını ortaya çıkarmıştır.

Dokumacıların içinde bulunduğu kötü durum, eserin yazılmaya başlandığı yıllarda sosyal olay ve politikayla uğraşanların tartışma konuları arasında bulunuyordu.

Dokumacıların İsyanı, özellikle Alman natüralizmi içinde çok önemli bir yere sahiptir. Bazı edebiyat eleştirmenleri ve akademisyenler eserin, Alman edebiyatının ortaya çıkardığı en önemli sosyal dram olduğunu, bazıları ise, Alman yazar Schiller'in sosyal içerikli eseri olan *Haydutlar*'ın XVIII. yüzyılın sonunda oynadığı rolün aynısını oynayan bir eser olduğunu belirtirler. Sprengel'e (1984:121) göre de eserde Goethe ve Schiller'in sosyal içerikli eserlerinden izler bulunmaktadır. Yine aynı edebiyat çevrelerine göre; Alman natüralizm döneminde yayınlanmış hiçbir eserin *Dokumacıların İsyanı* ile boy ölçüşemeyeceğini, aynı zamanda dönemin en önemli tiyatro eseri olduğunu ve Hauptmann'ın başka bir eseri olan *Kunduzkürk'le (Biberpelz)* birlikte Almanya'da natüralist edebiyatın doruk noktasını oluşturduğunu belirtirler (Bkz.Cuma 1996:56).

Eserdeki olaylar her ne kadar 1840'lı yıllarda meydana gelmişse de eserin yazıldığı yıllarda da bunlara benzer şartlar hala mevcuttu. Eserin halka ulaştırılmasında uğradığı sansür, karşılaştığı zorluklar ve sahnelenmesinin yasaklanması bunu ispatlamaktadır.

Yazarın kendi büyükbabası da günde 12 saat süreyle dokuma tezgâhının başında çalışan bir dokumacıydı. Hauptmann, babasının oteline gelen müşteriler sayesinde kendi evlerinde çalışan Silezya'lı dokumacıların hikâyesini öğrenmişti. Bunların yanı sıra 1844'teki dokumacı isyanı hakkında yazılan kitaplardan birçoğunu okumuştur.

Buna ilaveten Hauptmann'ın önceki yıllarda geçen olaylarla kendi yaşadığı dönemdeki Viyana tramvaycılarını, Ren Westfalya kömür bölgelerindeki işçi grevleri ve bu işçilerin orduyla çatışmaları ile ilgili gazete haber kopyalarını toplayarak malzeme yaptığı da bilinmektedir (Bkz Abusch 1965:128).

Eser hakkındaki bütün eleştiri ve yorumlarda beşinci perde önemli bir yer tutar. Son perdenin, yaşlı dokumacı Hilse'nin ölümüyle bitmesi, eserin bu bölümüne kadar esas kahraman olarak algılanan dokumacı topluluğu yerine, bir tek dokumacı olan Hilse'nin ön plana çıkması, eleştirmenler tarafından, bu durumun natüralist yöneme uygun olup olmadığı tartışmalarının yapılmasına neden olur. Ona göre zenginlerin bu dünyada kazandıklarına kendisi, öbür dünyada sahip olacaktır. Bu dünyada yargılanacak insanlar varsa bunu ancak Tanrı yapabilir; aksi davranışta bulunmak Tanrıya isyan anlamına gelmektedir. Bu tür bir inanca karısından başka kimse inanmamaktadır.

İhtiyar Hilse'nin ölümü ile isyanın sona erdiğinin anlaşıldığı ve "Tanrıya körü körüne bağlanmanın ve hakkını silahla almaya çalışmanın ne derece doğru olduğu" sorusunun sorgulanmaya başlamasının yolunu açmıştır.

Cowen'a (1981:206) göre ise, Hilse'nin ölümünün rastlantı sonucu olması kendisi tarafından temsil edilen ve devrimin önünde bilinçsiz bir engel oluşturan değerlerin ortadan kaldırıldığını göstermektedir.

Eser sonunun açık bir şekilde bitmesi, tarihi gerçeklerin aksine isyanın ordu tarafından bastırılmaması, kahramanların kimisinin boyun eğen, kimisinin karşı gelen karakterde olmaları, eserde tek bir kahramanın değil de topluluğun ön plana çıkarılması, erkek-kadın ilişkisinin hemen hemen olmayışı, Hauptmann'ın eserde kuru kuruya gerçeğe bağlı kalmayıp, kurguyu kendi hayal dünyası ve edebiyat üslupları ile zenginleştirilmesi onun edebi estetik uygulama sanatına de layıkıyla sahip olduğunun göstergesidir (Bkz.Hoefert 1982:20 ve Sevim 1991:310).

İ.ESERLERDEKİ DİN ALGISI VE YAŞAMI

Edebiyatın ortaya çıkışı insanoğlunun var olduğu zamana kadar dayandığı gibi, dini inançlar da aynı şekilde eski ve etkin biçimde medeniyetin devam etmesinde en önemli olguların birisidir. Edebiyat ve din birçok alanda kesişmesi nedeniyle sürekli iç içe olmuşlardır.

Türk ve Alman edebi eserlerinde toplumlarının dinleri, edebiyatın malzemesi olarak kullanılmıştır. Eserleri din olgusu açısından incelenecek olan Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann, toplumcu-gerçekçi özellikleri ile sosyal hayata tanıklık etmiş ve onu yansıtmışlardır. Özellikle romanlarında toplumun çeşitli değerlerinin yanı sıra toplumun dinî yapısını nasıl değerlendirdiğini görmek açısından önemlidir.

Eserlerdeki karakterlerin çok azı batıl inançlara yatkın oldukları gözlemlenmektedir. Edebi yönden dinin tarifi, onun bir bakıma kaynağı ve bilinip daha geniş kitlelere yayılıp kültürel değerlerini kalıcı kılmada dilinden aktarma ve biçiminden beslenen bir kurum şeklinde yapılabilir.

Din, inanç, hisler, algılar ve tecrübe vb. den oluşan sembollerin oluşturduğu bir dile sahiptir. Bu din dili malzemesi dil olan edebiyat ile bütünleştiğinde, toplumun tarihî, kültürel, sanatsal vd. alandaki duygu ve kabiliyetini geliştirir. Bu güçlü bütünlük, birey ve toplumun din duygusu Türk toplumunda olduğu gibi güçlü olduğundan, zamanla birbirinden ayrılmaz hale gelir.

Genel Türk ve Alman tarihi içerisinde her alanda gerçekleşen çok önemli değişikliğe sahne olan Osmanlı ve Alman İmparatorluğun son döneminde, bu değişiklikten başka eserlerdeki din duygusu ve inancının birey ve toplumdaki yansımaları "dini duyguyu ve tecrübeyi aktarma" amacı da dikkate alınarak karşılaştırılır.

I.I.KUYUCAKLI YUSUF'TA DİN ALGISI VE YAŞAMI

Türk toplumunda din konusunda üzerinde durulacak hususlardan birisi, hemen hemen tüm kurumlar arasında görülen kopukluk *Kuyucaklı Yusuf* eserinde de fazlasıyla mevcuttur. Bu kopukluk, bugün yalnız siyasi yapı ile değil, ekonomi, eğitim vb. gibi başka temel alanlarla olan ilişkilerde de mevcuttur. Bunun nedeni, mevcut kültürün belli bir eksende bütüncül bir yapı oluşturamayışıdır. Genel olarak kültürün, özel olarak da din ve aile gibi denetleme kurumlarının, beklenen işlevi yerine getirebilmesi, bu bütünlüğün sağlıklı olmasına bağlıdır. Bilindiği gibi kültür, ideale işaret eder, ideal ise, daha çok bütünlük bileşkelerinde yakalanabilir. (Bkz.Aydın 1997:139)

“Dini kurumların genelde insanın Tanrı ile ilişki kurma ihtiyacını karşıladığı ve bunun dua ve ibadet gibi forumlarla ifade edildiği kabul edilir. Dışsal ve kavramsal davranış örüntülerinin doğruluk ve yanlışlığına işaret eder, ahlâk (moral) ve değer (etik) sistemlerini içerirler. İbadet sistemi, dini törenleri, din adamlığı, cemaat ilişkileri, mabet düzeni, vb, yardıma kurumlar arasında yer alır. Hatta bazı durumlarda büyüsel bazı işlemler, batıl inançlar, dinlerin bizzat kendilerinin karşı çıkmasına rağmen onun çatısı altında görünür ya da gösterilirler.” (Fichter,1992:62)

Dinler, kültürel olgulardan ve özellikle ona inanan toplumlardan soyutlanamazlar. Dini olgu, sırf toplumun ürünü sayılamaz aksine din ve toplum birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindedir. İşte bundan dolayı, din-toplum bağlantısı din sosyolojisinin konusu olmuştur.

Günümüze kadar dinin birçok tanımı yapılmıştır. Tanımlar farklı gibi gözükse de, sonuçta aynı noktada birleşebilmektedir.

“Sözlükte (Grekçe ve Latince, Religion) bağlanma, korkma (Arapça'da) yargı, hesap anlamlarına gelen, din, felsefe, sosyoloji ve din çevrelerinde çok farklı biçimlerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Batılı düşünürler özellikle Rönesans'tan beri, dini bir içkinliğe indirgeyerek onu insanın ya da toplumun doğasından (çoğu kere zaaflarından) türetmeye çalışmışlardır. Çoğu felsefi nitelikli olan (ki sosyologlar arasında bu noktadaki tartışmalarda felsefi bir içerik taşır) bu görüşler, açık ya da üstü örtük bir din karşıtlığını yansıtırlar. 19. yüzyılın materyalist ve daha sonraki salt pozitivist eğilimi, bu çabayı 'dini saf dışı bırakma' noktasına kadar götürür, ilgisizlik ya da karşı tavır, bu sürecin genel doğasını belirler.”(Aydın 1997:102)

Din, toplumdaki büyü, bilim, teknik, batıl inanç, çeşitli safsatalar vb. gibi yaklaşımlardan birisine indirgenemez. Örneğin kutsal olan şeyler yalnızca akılcı yöntemlerle ifade edilemez. Çünkü din, toplumlar üstü bir özelliğe sahiptir. Aydın'a göre dini olgunun temelindeki öz 'ahlak'tır. Ona göre din, ahlakın bir açılımıdır ve diğer birçok olgu, bu açılımın değişik versiyonlarıdır. (Bk.age:101)

“Toplumlar, tarihte başlarına gelmiş bazı toplumsal olayların efsaneleştirilmiş ve ya dinsel inanca dönüştürülmüş hallerini baz alarak tarihedikleri ritüellerle atalar

TİDSAD

ve onların mirasçılarının dayanışmasını gerçekleştirirler. Örneğin, Yahudilerin Mısır'dan çıkışını anımsatan Fısıh (Hamursuz) bayramı, Hıristiyanların İsa'nın Son Akşam Yemeği'nin anısına düzenledikleri Komünyon, Müslümanların Hz. Muhammed'in doğduğu hafta anısına okuttukları mevlitler veya İslam takvimine göre beşinci ay olan Ramazan'da Kuranın Tanrı tarafından gönderilmesi anısına bu ayda oruç tutulması, bu olayların sadece birkaçını göstermektedir.” (Özmen 1999:57)

Halk inançları çoğu kez 'batıl itikad', 'batıl inanç', 'yanlış inanç', 'boş inanç', 'hurafe' gibi olumsuzluk bildiren terimlerle ifade edilir. Fakat din, ilmi alanında uğraşanların, bu konuları tarafsız olarak incelemesi gerekir. Çünkü bir toplum, eski dininden kalan inançları, kendi çağının şartlarına uydurarak, yeni dininde de yaşatabilir. Dinle ilgili inanç sistemini din tarihi medreselerin ve dini kitapların dışında kalan inançları ise halk bilimi inceler. Hayatın bütün safhalarına yayılan halk inançları, İslam inançlarının yanında yaşamaktadır. Halklar bazen geçmişten gelen bu inançları devam ettirerek gelecek kuşaklara taşırlar. Sosyal ve kültürel hayat üzerine eser veren yazarlar, halkın bu inançlarına eserlerinde yer vermeden geçemezler. Sabahattin Ali de, dini ve eserde az da olsa batıl inançları, hem eserini daha gerçekçi kılmak, hem de batıl inançların toplum ve kişinin hayatındaki bozucu tesirini göstermeye çalışır.

Kültür, kendisine önerilen veya dayatılan herhangi bir yeniliği hemen kabul etmeyip belli bir süre direnir. Zamanla, bu yenilik kültür üyelerinin yaşam tarzıyla uyuyorsa, benimser. Eğer, bu kültür dayatılıyor ve bu dayatmaya da karşı konulamıyorsa; bu yenilik var olan kültürel yapıya uyarlanarak, yeni bir sentez oluşturulur.

Anadolu'daki yardımlaşma ve dayanışma geleneklerinin şekillenmesinde sosyokültürel etkinin yanı sıra, Müslümanlığın da büyük etkisi olmuştur. Yardımlaşma ve dayanışmanın dini olgularla da yakından ilgisi olduğundan, eserde geçen dönemin, bölgenin toplum yapısının, dinin nasıl algılanıp uyguladığını anlama açısından önemlidir.

Türkiye halkının büyük çoğunluğu Müslüman'dır ve Anadolu'nun kültürel oluşumunda daha önce burada yaşanmış diğer dinlere oranla, İslam'ın çok daha büyük etkisi vardır. Diğer dinlerde olduğu gibi İslam'ın da kendine özgü yardımlaşma ve dayanışma gelenekleri vardır. İslam dini 'ümmet' anlayışını gerçekleştirmek ve bu dinsel yapıyı ayakta tutmak için, bu gelenekleri teşvik eder.

"İslâmda "sadaka" kavramı diye bir kavram vardır. "Sadaka" bireyin acıma duygularına bağlı bir bağış ya da feragat olmayıp, gereksinim fazlası mal üzerindeki gereksinimi olanların hakkı olarak betimlenmektedir. Sadaka tüm yoksullarla ilişkili olduğu için bir tür kamu hakkı, Tanrı hakkı olarak kabul edilir. İslâm hukukçuları "sadaka" kavramını iki asal kategoriye ayırmaktadırlar. Bunlardan birisi zorunlu, diğeri ise isteğe bağlıdır. Zorunlu sadaka "zekât" ve "fitre" olmak üzere kendi içinde iki kategoriye ayrılmaktadır. İslâmın beş şartından biri olan "zekât" doğrudan mala ilişkindir ve nisabla sınırlıdır. Nisab, kişinin temel giderlerinden sonra elinde kalan fazlalıktır. Zorunlu sadakanın ikinci kategorisi "fitre" malla ilişkili olmayıp, doğrudan kişi başına yöneltilmiştir. İslâm hukuku bu zorunlu sadakalarla ilgili olarak kimlerin, kimlere, ne kadar mal ya da parayı, ne zaman ve-

TİDSAD

receği: alınan bu zorunlu sadakaların nerelerde ve nasıl kullanılacağı konularını belirlemiştir.” (Özmen 1999:90)

Yukarıdaki alıntıda, İslam'da var olduğundan bahsedilen 'sadaka' veya 'zekât' 'fitre' gibi yapılması zorunlu ibadetlerin, eserde, işlerliği görülmez. Örneğin Cineli Kübra ve annesi çok zor durumda olup, kendilerine sahip çıkacak bir erkekleri de yoktur. Bu halde bile, kimse onlara yardım etmemekte, fitre, zekât, yiyecek, sadaka gibi kayda değer yardımda bulunmamaktadır.

Yardım etmekten ziyade, onların bu düşkün hallerinden yararlanma yollarına gitmektedirler. Kasabadaki zenginlerin ilgisizliğinden dolayı; diğer işçiler, çocuklu kadınlar, küçük çocukları yanlarında, tarlalarda gündelikçi olarak çok az bir parayla ve zor şartlar altında çalıştırmaktadırlar. Toplumda görülen bu ilgisizlik, İslam kurallarıyla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle, toplumun büyük çoğunluğunun, dini vazifelerini veya dinin maddi alanda cömert olma gerekliliği ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmedikleri görülür. Kasabada bir kadını ve kızını doyuracak, kollayacak insanın çıkmaması ve onların düştükleri acı durum bunun en açık örneğidir:

“İşçilerin başı, Köse İbrahim'i çağırarak bunların kim olduklarını sordu.

İbrahim:

“İşçi, ağam! Şakır Beygillerde çalışırlarmış, dayak atmışlar, maiyetine gelmek isterler, boğaz tokluğuna da olsa, senin yanında kalacaklarmış!” (.....)

“Aman ağam, kulun olayım, beni ters yüzüne çevirme! Kızcağızım ile ikimiz ortalar da kaldık!”

Yusuf! Kadının yanındaki kıza baktı. Birdenbire hiç şüphesiz tüyleri ürperdi. Fakat gözlerini uzun müddet kızıdan ayırmadı. İnce ve yaşına nazaran uzun boylu olan bu kızın sapsarı, insana korku verecek kadar sarı bir yüzü vardı. Fakat bu sarılık bir zayıflık ve kansızlığın verdiği renksizlikten ziyade, bir hastalıktan doğan yeşilimsi sarılığa benziyordu. “(K.Y.58)

“Yusuf, işçilerin dilini de herkesten iyi anlıyordu. Bazı mal sahipleri, kadınların, yanlarında getirdikleri emzikli çocuklarına meme vermeleri bile müsaade etmezlerken, Yusuf onların biraz yorulduğunu görür, mukadder telakki etmekle beraber, onlara çok acıyordu. Sabah karanlığında, soğuktan büzülmüş, kollarında ufak bir ekmek sepeti ve sırtlarında çocukları ile, gülünç bir ücret mukabilinde çalışmak için kasabanın sokaklarından zeytinliklere akın eden bu sarı benizliler kafilesi, onun merakını çekiyordu. Çok kere bunlar yanından geçerken, Yusuf, içlerinden birini durdurup konuşmak arzusunu duymuştu; havadan sudan, ne olursa olsun birkaç şey konuşmak. “ (age.46)

Yusuf'un elindeki kısıtlı imkânlarla ve işçiye ihtiyacı olmamasına rağmen, yine de, kimse-siz kadını işe alması, ona daha sonra yardımlar yapması Türk ve İslam yardımseverliğinin en güzel örneğidir. Ayrıca, diğer işçilere de acıyarak bakması, onları düşünmesi, konuşmak isteme-

si, onun merhametli olduğunun, imkânı olsa İslam dininin bütün gereklerini yerine getireceğinin bir belirtisi olarak görülebilir.

“(....) Yusuf onlara:

“Sıklamayın bakalım hepsi geçer!” dedi.

Kadın envai türlü dualar, teşekkürlerle Yusuf'un ellerine sarılıyor, kız ise hiçbir harekette bulunmadan, yabancı ve soğuk gözlerle bunlara bakıyordu.”(K.Y.59)

Bu konuşmalardan da anlaşılacağı gibi; Yusuf, kısıtlı imkânlarına rağmen onlara moral vermektен geri durmaz. Bu bile, darda kalan bir insan için büyük bir destek anlamına gelmektedir. Daha 15–16 yaşında bir çocuğun bu kadar olgun davranması dinen çok güzel bir davranış olmasına rağmen, çok zengin olan işverenlerin kadınlara çocuklarını bile emzirmeye müsaade etmemesi, dinen uygun olmayan gaddarca davranışlardır.

“Sonra bu fakir işçilere bu köpek muamelesini yapmaya neden lüzum görüyorlardı? Evet, Allah onları bir kere fukara yaratmıştı, bunda kimsenin kabahati yoktu, fakat onlar böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli, onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi? Ya Allah bu ağaları ve ağazadeleri de fukara yarat saydı? Öyle ya, mademki hepsini Allah yaratıyordu... O zaman kendilerine aynı muamelenin yapılmasını istiycekler miydi?

Allah hakkındaki düşüncesi pek ileri gitmiyor, onu her istediğini yapan korkunç bir şey olarak tasavvur ediyordu ve şimdilik onun, pek dehşetli olduğu söylenen, gazabını ayaklandıracak bir şey yapmadığını bildiği için, kendisinden korkmak ihtiyacını da duymuyordu.” (K.Y.47)

Alıntıda Sabahattin Ali, Yusuf aracılığı ile Allah hakkındaki düşüncelerini de dile getirmektedir. Ali'nin vermek istediği mesaj, Allah'ın her şeyi ters-yüz edebileceği, zengin insanları da fakir hale getirebileceği ve Allah'ın, çok büyük, yüce bir varlık olduğu, ancak kendisinin onu kızdıracak bir şey yapmadığı için, ondan korkmasına gerek olmadığıdır. Yani Allah'tan korkmak yerine, onu sevmek gerektiğini vurgulamak ister. Onun sevgisine ulaşmak için de, onun dediklerini yapmayı ve onu kızdıracak bir şey yapmamayı öngörmektedir. Ancak kasaba insanların birçoğu, bu bilinçten yoksun bir halde yaşamlarını sürdürmektedirler (Bkz. Siedel 1983 :97):

Eserde, yardım ve dayanışma ile ilgili dinen mevcut olan eksikliklerin haricinde, başka İslam'a uymayan tutum ve davranışlar da mevcuttur. Örneğin; insanların birbirlerini, sebepsiz yere öldürmeleri de İslam dininin büyük günah ve yasaklarındandır.

Yusuf'un anne ve babasının eşkıyalarca, Bakkal Ali'nin Şakir tarafından İhsan'ın babasının hasımlarınca, Şahinde'nin, Kaymakamın, Hilmi Beyin, Hacı Etem'in ve aynı ortamda eğlenenlerin Yusuf tarafından öldürülmesi, İslam dininin yasakladığı eylemlerdir. İşlenen bu cinayetlerde, yalnızca Yusuf'un haklı sebepleri vardır. Diğer öldürme olaylarının hiç birisinde

haklı bir sebep gösterilmemektedir. Eserde bu konu ile ilgili olarak geçen bölümlerin bazıları, aşağıdaki gibidir:

“1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir gecede Aydın'ın Nazilli kazasına yakın Kuyucak köyünü eşkiyalar bastılar ve bir karı kocayı öldürdüler.”(K.Y:21)

“En gani gönüllüleri Hacı Rifat'ın İhsan isminde birisi idi. Bir sene evvel babası avda kaza neticesinde vurulup ölünce (bu ölümün kaza olmayıp bir zeytinlik meselesi yüzünden araları acık bulunan Arnavut Galip Ağanın intikamı olduğunu söyleyenler de vardı) evin erkekligi ve bütün mallar bu on dört yaşındaki çocuğa kalmıştı.”(age. 43-44)

“Bütün bunlar: Tabancanın çıkıp, havaya sıkılması ve sonra Ali'ye doğru uzanması bir nefes alımı kadar bir zamanda olmuştu...”

(...) Ali kurşunları yiyince başını geri atmış ve oturduğu kütükten aşağı, toprağın üstüne süzülivermişti.” (age.129)

“O zaman Yusuf 'da ateş etmeye başladı. Evvela karşısına doğru iki el sıktı ve se-dirden aşağı bir şeyin yuvarlandığını duydu. (...) (...) En ufak bir kımıldama olduğunu zannettiği köşeye ateş ediyordu. Silahlında kurşun kalmadığını anlayınca bir an durdu.”(age.276-277).

Eserde, İslam'a aykırı bir başka davranışta yalancı şahitliktir. Yalancı şahitlik veya yalan söyleyerek bir insanı mağdur etmek bütün dinlere göre, en büyük günahlardan biridir. Hacı Etem, Bakkal Ali'nin ölümünden sonra, defalarca yalan söyleyerek ve yalancı şahit tutarak adaleti yanıltmıştır. Böylece Ali'nin ailesi mağdur olmuş, Şakir hapisten kurtulmuş, insanlarda adalet ve devlete karşı güvensizlik meydana gelmiştir.

“Bu şahitlerin üçü, gelinin geldiği Çoruk köyündendi. Hacı Etem'in öğrettiği şekilde şahitlik edenlerse mahkemeye daha az gelip gideceklerini ve başlarını tasvip ile sallıyorlardı.

(..) Davulcu oturduğu yerden kalkıp elini bağrına basarak: “Aha namusum hakkı için dediğin gibi ifade vereceğim...”(K.Y.:133)

“Reis, Ali'yi Şakir'in öldürdüğünü biliyordu. Zaten bunu bilmiyen de yoktu. Fakat bu bilgiden daha mühim olan şeyler vardı: Şahitler, deliller..” (age.136)

“İfade değiştirmek, cürmü başkasının üstüne atmak, yalancı şahit bulmak, beş on kuruş mukabilinde, bir zavallıya: “Bu işi ben yaptım!” dedirtip, o işi asıl yapanı kurtarmak gibi bir şeyler, Hami Beyin her gün tatbik ettiği ince usullerdi.”(age.136)

Bir diğer dine ve ahlaka aykırı davranış, cinsel taciz ve başkasının eşine uygunsuz davranışlarda bulunmaktır. Eserin en kötü ve acımasız kurgusu olan bu bölüm, yani Şakir'in kimsesiz

Cineli küçük Kübra'ya cinsel tacizde bulunması, İslam'ın en büyük günah ve yasaklarından. Aynı zamanda bu durum, o dönemin ve günümüz toplumunun ahlak yapısına da ters düşen bir olgudur.

Bu olayı şok içinde anlatan Kübra'nın gerek fiziksel ve gerekse psikolojik açıdan görmüş olduğu kötü muamele, İslam dinine göre büyük günahlar arasındadır. Ayrıca, eserde tam anlatılmamasına rağmen, Kübra'nın aşağıdaki ifadesinden, Şakir'den başka, küçük kıza Şakir'in babası Hilmi'nin de tecavüz ettiği anlaşılmaktadır.

"Şair Bey öyle sırtarak kapıya kadar geldi. Ben bağırp dışarı fırlamak için iki adım yürüdüm. Aklım büsbütün başımdan gidecekti. Bu sefer de merdivenden Hilmi Bey çıkıyordu."

Salahattin Bey yerinden fırlayıp bağırdı:

"Babası mı?"

"Babası... O da sırtıyordu. Aman anacağım, ben dünyada bunların sırtması kadar kötü bir şey görmedim...."

Kız, yüzünde hep o taş kesilmiş ifade ile olduğu gibi anasının kucığına kapandı. Hiç kımıldamıyordu. "(K.Y.94)

"Bir gün hanım, beni yanına çağırdı. "Cennet yatağı'ndaki bağa eşya taşıyor, arabalarla git de öteberiyi yerleştir!" dedi. Günahı boynuna, bir şeyden haberi var mıydı, bilmem?" (K.Y.93)

Kübra'nın ifadesine göre, Şakir'in annesi ve Hilmi Beyin Hanımı tecavüz olayının gerçekleştiği bağ evine, onu bilerek göndermiştir. Bu tür anormal davranışları olan bir ev hanımının, küçük kıza kocasının ve oğlunun bu davranışı gerçekleştirebilmeleri için ıssız bağ evine kasten göndermiş olması kuvvetle muhtemeldir.

"Bu adamın oğlu ile münasebeti memlekette oldukça kuvvetli bir dedikodu menbaydı. Çünkü Hilmi Bey, Şakir'in hareketlerini düzeltceği, onu yola getireceği yerde, aynı şeyleri kendisi de, hatta çok kere oğlu ile beraber yapar, İzmirli, Midilili veya yerli Rum çocukları ile yazın Cennetyatağı, kışın hamam âlemleri tertip eder avuç avuç para saçardı. Oğul ile baba arasında bazı gizli meseleler mevcut olduğu ve ikisinin birbirine bazı sırlarla bağlı bulunduğu da, şehirde dolaşan laflardandı." (70)

"Bu Şakir, yaşının on sekizden fazla olmamasına rağmen, kasabada herkese yaka siltirmiş bir çocuktur. Ayyaş, hovarda, ahlaksız bir şeydi. Babasının kazandığı parayı Rum orospular veya İzmirli oğlanlara yiyor, etmediği rezalet bırakmıyordu."(52)

“Bu bolluğun İhsan ve Şakir gibi birkaç zengin ve hovarda arkadaştan çıktığı ve Etemin'in bunlara hem dalkavukluk ettiği, hem de eğlencelerine her iki cinsten mahluklar tedarik edip getirerek bazı ufak hizmetleri gördüğü söylenirdi.” (age.54)

Kasabanın zengin insanların, evlenmeden önce ve sonra, sadece zina yapmadıklarını, sapık ilişkilerin içinde oldukları eserde açıkça belirtilmiştir. Onların, bu olumsuz davranışları, değişik bulaşıcı hastalıklara yakalanarak bu hastalıkları, eşleri ve çocuklarına taşıdıkları düşünceyle yazar tarafından bazen açıkça bazen de satır aralarında eleştirilmiştir.

“Ekserisi pis birtakım hastalıklara malul olan bu heriflerin evleri bundan sonra dışardan pek belli olmayan ve şiddele saklanan faciaların yuvası olurdu. “ (...) (age..56)

(...) ... “Diğer kenarda, kendini bilmiyecek kadar sarhoş olan Muazzez, yastıklara dayanmış duruyor ve öpmek için üterine eğilen, candarma bölüm kumandanı Kadri Beye karşı, kendini müdafaaaya çabalıyordu “.(..) (age.275)

“Muazzez'in, sarhoş halinde bile kendini kaymakamın batıcı puselerinden kurtarmaya uğraştığını gördükçe (..) “ (age.254)

Bu ve benzeri alıntılardan, dönemin Edremit kasabasında bazı insanların cinsel yönden ahlaksızlık içinde bir yaşantı sürmekte olduğu anlaşılmaktadır. Küçük kızlara tecavüz edenler, birlikte içkili ve hayat kadınlarının olduğu ortamda eğlence yapan baba ile oğullar, hayat kadınları ile yaşayanlar, kendi çocuğunu ve karısını bırakıp sokak kadınları ile kaçanlar, evli oldukları halde başkalarının eşleriyle düşüp kalkan üst düzey yöneticiler, sapık ilişkiye girenler vb. eserde geçen, dine, ahlaka ve Türk örf - adetlerine aykırı yaşam biçimleri olan kişilerdir.

Dinen günah sayılacak bir diğer davranış veya alışkanlık da, alkollü içki içilmesi ve kumar oynanmasıdır. Eserde oldukça fazla alkollü içki - öncelikli olarak rakı- içen kadın ve erkek karakterler vardır. İslam dininde içki haram kılınmış, bütün kötülüklerin başı ve sebebi olarak değerlendirilmiştir. Eserdeki olaylara baktığımızda, neredeyse, kötü işler karşısında, tüm kahramanların sürekli alkollü içecekler içtikleri görülür.

Aşağıdaki alıntılardan da anlaşılacağı gibi, Salahattin Beyin kumarda 320 lira kaybetmesi kendisinin içkili olduğu bir anında olmuştur. Şakir'in devamlı kavga etmesi, Bakkal Ali'yi öldürmesi ve başka kötü işleri yapması, içkili oldukları anlarında gerçekleşmiş eylemlerdir. Muazzez'in kendini kaybedip onlarla beraber olması, onlardan hediyeler kabul etmesi de, içkili olduğu zamana rastlamaktadır. Yeni kaymakamın, jandarma komutanının ve diğer memur takımının yaptığı bütün kötülükler genelde alkol alma esnasında veya aldıktan sonra gerçekleşmiştir.

“Salahattin Bey rakının tesiriyle kendini şaşınmış, cebindeki bütün parayı verdikten başka Hilmi Beye de elli altın kadar borçlanmıştı. Hiç kendini bilmez gibi oynuyor, bütün acemi kumarbazlarda görüldüğü gibi asabi ve çılgın bir oyunla talihi kendine çevirmek istiyordu.” (K.Y.73)

“Akşamları bu havuzun kenarına bir tahta masa çıkarılır, üzeri patlıcan salatası balık tavası vesaire donatılır, rakı şişeleri bir kenara dizilirdi.”(age.69)

“Şakır, bayram günü Yusuf’la kavga ettikten sonra, sarhoşlukla:

“O kızı karı diye alıp evime götürmezsem (.....)”(age.83)

“İçkinin zayıflattığı sinirleri, daha tahammül edemeyecek gibi görünüyordu.”(age.85)

“(....) Zorla ayakta duruyor ve olduğu yerde dönüyordu. Dizlerini yere vurmak için eğildiği sırada yüzüstü tozlara yuvarlandı ve güçlükle doğruldu.” (age.128)

Eserde kurgulanan toplumdaki ve oldukça yaygın olan bir diğer kötü bir alışkanlık da, kumar oynanmasıdır. Kumar bazen insanların kendi iradeleri ile bazen de Salahattin Bey gibi arkadaşlarının ısrarı ile yapılan kötü bir alışkanlık olarak görülür. Salahattin Bey, kumardan pek anlamamasına rağmen, arkadaşlarının ısrarına dayanamayıp bilmediği bir oyunu oynar ve yüklü bir miktar borçlanır. Salahattin Bey Kumarda borçlandığı bu parayı Hilmi Beye ödeyemeyince, kızını onun oğlu olan ve her türkü kötü alışkanlıklara sahip Şakir ile evlendirme düşüncesine bile ılımlı bakmaya başlar.

Sabahattin Ali, kumar motifini kurgulamakla, aslında Türk toplumunda var olan bir hastalığı da gündeme getirmektedir. Kumar, hala günümüzde aileleri parçalayan ve yok eden, insanları uçuruma sürükleyen bir hastalık olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı hastalığın, o zamanın toplumunda da mevcut olduğu görülmektedir. Üzücü olan eğitilmiş, yetkili, sıradan okuma yazma bilmeyen halka örnek olabilecek, idareci konumdaki ve devleti temsil eden kültürlü olarak nitelendirilebilecek insanların kumar oynamasıdır. Örneğin, fabrikatör Hilmi Beyin, hacı Rüstem’in, Şakir’in vb’nin kumar oynaması, o dönemin ve günümüz toplumun bazı kişilerin algılarına göre normal sayılabilir. Ancak Kaymakam Salahattin Beyin, Avukat Hulusi Beyin, Ceza Reisinin –ara sıra da olsa- kumar oynaması Türk toplumunun yaşam tarzını belirleyen dine, ahlaka, örf ve adetlere uymamaktadır.

Eserde toplum ahlakına ve İslam kurallarına aykırı olarak işlenen konuların, bir diğeri de ‘yalan’ ve ‘dedikodu’dur. Yalan ve dedikodu da, en az yukarıda belirtilen dine aykırı hususlar kadar zararlı bir davranıştır. Yalan, eserde; genelde Şahinde Hanımın eşi Salahattin Beyi devamlı olarak ufak tefek yalanları ile avuttuğu zamanlar gündeme gelir. Ancak, Salahattin Beyin ölümünden sonra, Yusuf kasabadan görev bahanesiyle uzaklaştırıldığında ve Şahinde Hanımın da, evi bir eğlence ortamına çevirmesinden sonra, yalan, bazen şüphelendiğini hissettikleri Yusuf’u avutmak için Şahinde’nin ve Muazzez’in sıkça başvurdukları kurtuluş aracı haline gelmiştir.

“Bir akşam Yusuf bunların nereden geldiğini sordu. Muazzez’in aklına birdenbire, bir zamanlar Yusuf’un Hilmi Beylerin hediyesi bir bileziği nasıl eğri-büğrü yapıp attığı geldi ve şaşırır gibi oldu..Sonra:

“Annem verdi. Eskiden kalma şeylermiş. Çekmecede duracağına kolunda dursun dedi!” diyerek işin içinden sıyrıldı.

Bu nevi yalanları daha kolay uydurmaya başlamıştı. Yusuf’a karşı yalan söylemekte bir mahzur görmüyor, onu adeta bir çocuk gibi avutmak, oyalamak icabettiğini zannediyordu. (...)

“Alt katta, sokak üstündeki odada yeni peyda olduğunu gördüğü bir masanın ne olduğunu sormuş Şahinde de:

“Telgraf müdürlerinin! Yeni taşındıkları evlerinde koyacak yer yokmuş da, dursun diye bize bıraktılar!” deyince dudak büküp yürümüştü. “ (K.Y.251)

Eserde, ayrıca peri ve muska inancının da halk arasında hala revaçta olduğu ve muskanın insanlara uğur getireceği inancı şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

(...) Bu hep böyle devam ederse senin halin ne olur? Alimallah perili olursun!” dedi.”(age..245)

“ Bir baktım kızın göğsü bağı açık:- 'Ne oldu?' dedim. 'Babam giderken boynumdan muskamı aldı. Kendi boynuna taktı” dedi. Ağlamaktan katılıyordu zavallı.

“Aman kızım, ne diye ağlarsın? Takibe gitmiştir, muska ona uğur getirir de çabuk döner İnşallah! Dedim (..) “ (age.64-65)

Sabahattin Ali, bu eserinde din eğitimine, yaşayışına, ibadetlere, bayramlara, dindar insanlara, dini menkıbelere ve söylemlere önemli yer vermiştir. Bu bölümleri verirken, dine, dindar insanlara, halkın dini yaşayışına hiçbir şekilde taraflı bakmamış, olayları olduğu gibi objektif biçimde vermiştir. Bu da kendisinin dine, dindar insanlara, Müslüman halka karşı olan saygı ve hayranlığının belirtisidir.

Karakterlerin birçoğu, gündelik yaşamlarında dini terimler kullanarak, dini vecibelerini yerine getirmektedirler. Dini vecibeleri yerine getiren insanlar dini bilgileri iki şekilde edinirler:

1. Kuran kurslarında alınan dini eğitim,
2. Aile ve çevredeki büyüklerden edinilen eğitim,

Kuran Kursunda din eğitimi verildiğini Kübra'nın annesinin sözlerinden anlamaktayız:

«Akşama doğru kalktı. Kübrâ mahalle mektebine gidiyordu o zamanlar, babası Kur'an okumasını öğrensini demişti de (..) “ (K.Y:64)

Bölgede, Kur'an kurslarının ve camilerin olması kasaba sakinlerinin, dinin gereklerini aile dışındaki bir kurumdan öğrenme imkânlarının var olduğunu gösterir.

Ali, eserde camilere özel bir yer vermiştir. Bayram namazları, teravih namazları, ezan sesleri, sala sesleri ve diğer ibadetleri de detaylı bir şekilde işlemiştir.

“Birdenbire durdu. Başını kaldırarak yukarıya, minareninin şerefesine baktı. Oradan bütün kasabaya dalga dalga yayılan bir ses Yusuf'u olduğu yere mihladi, Sarı Hafız en yakıcı sesiyle sala veriyordu. Yusuf'un camiyle, namazla, din ve imanla pek alışverişi yoktu. Hele babası, Şahin Dede'nin tabiriyle —Kızıl gâvurdu— Fakat minareden kopup o meydanlardaki insanların yüreklerine bir kanca gibi takılan bu feryat onu kendinden geçirdi. Bu sesle dinin bir alâkası yoktu. Böyle olmasa Sarı Hafız da, pek dini bütün olmadığını bildiği, ancak bayramdan bayrama camide gördüğü Salâhattin Bey için bu kadar candan haykıramazdı. Burada Allah filan da yoktu. Ölen bir insana ölümü bütün dehşetiyle duyan bir insanın hitabı vardı. Ara sıra yeisle incelip titreyen, bazan tevekkül ve teslimiyetle ağırlaşan ve pesleşen bu sesleri şimdi evin bahçesinde dimdik uzanan Kaymakam muhakkak işitiyor ve anlıyordu. Yusuf bundan emindi. Ve Sarı Hafız bunun için ara sıra böyle daha ateşli daha manalı haykırıyordu. Yusuf yanı başındaki kavak ağacının kütüğüne dayandı. Her tarafı titriyor ve şu anda ölüm karşısında ürperen bütün dirilerin tercümanı olan Sarı Hafız'la bahçedeki ölü arasında cereyan eden mükalemeyi dinleyerek dehşete düşüyordu Yusuf bazı sabahlar erken kalkınca gene Sarı Hafız'ın sala verdiğini ve ezan okuduğunu duymuştu. Fakat bunlar onun üzerinde güzel bir şeyin yapacağı tesirden başka bir intiba bırakmamışlardı. Hâlbuki şimdi dinlediği şey büsbütün başka idi. Burada sesin hiç rolü yoktu. Burada mühim olan, ifade edilen şeylerdi ve bunlar, insanı yerlere kapanıp yüzünü topraklara gömerek düşünmeye sürükleyecek kadar büyük, umumi ve bilhassa “insanca” idi. Bir müddet sonra etrafındakilerin yerlerinden kaktıklarını, camie doğru yürüdüklerini gören Yusuf doğruldu. Cenaze namazına iştirak etti”. (K.Y.216-217)

Kaymakam Salahattin Beyin ölümünün ardından Yusuf, *Allah, ölüm, ezan, sala* gibi kavramlar hakkındaki hislerini açıklamaktan çekinmez. Bu alıntıdan hareketle; Yusuf'un görüşlerini dolayısıyla, Ali'nin kendi görüşleri varsayılabilir. Yusuf'un da tıpkı Ali'nin gerçek hayatta yaptığı gibi, inançlı insan olduğu ama bu durumunu diğer insanlara alenen göstermediği söylenebilir. Yusuf'un, Sarı Hafız'ın sala ve ezan okuduğu zamanki huzur bulmuş hali, onun aslında inançlı insan olduğunun göstergesidir. Yusuf'un kimseye belirtmediği bu hali, kimse tarafından bilinmemektedir. Yusuf çocukluğundan beri merhametli, haksızlığı kabul etmeyen, kumar oynamayan, işini dürüstçe yapan, içki içmeyen, fakirleri ve kimsesizleri hayati tehlikesi olmasına rağmen koruyan, fedakâr, büyüklerine saygılı bir insandır. Onun bu davranış ve alışkanlıkları, aynı zamanda dinin de gerekleridir.

Yine Müslüman inancına göre, oruç tutmak, namaz kılmak İslam'ın şartlarından. Eserde çocukların dahi oruç tutması ve namaz kılmaya camiye gitmesi, dönemin toplumunda çocukların da aileden ve çevreden gördüklerinin etkisiyle, dini ibadetlerini yerine getirirler.

Günümüzde, halen bu dini vecibeler, büyük bir çoğunluk tarafından yerine getirilmektedir. Çocukların Ramazan ve Ramazan Bayramı coşkusu, eskiye göre biraz değişikliğe uğramakla beraber aynen devam etmektedir.

“Çocukların çoğu Ramazanda oruç tutar, namaz kılardı. Sahura kalkmak ayrı bir zevk, öyleye kadar uyumak ve gündüzün biraz da yapma olan bir mahmurlukla do-laşmak ayrı bir zevkti. Öğle üzeri Kurşunlu Camide İbradali Salim hocanın vaizleri dinlenir, ikindi mukabeleleri kaçırılmaz, akşamüzeri de gözler ve kulaklar “te-pe”den atılacak topa dikilirdi. (...) Bu gece Kadiri tekkesinde zikir olduğu için, ço-cuklar tekkenin etrafında dizilirler, içeri girenleri bilhassa kadınları seyrederek, sonra da birbirlerini ite kaka pencerelere yanaşarak “hünküren” dervişlere bakar-lardı.” (K.Y.49-50)

Yukarıdaki alıntıda Ali, Ramazanları, çocukların coşkusunu, teravih ve diğer namazla-rın kılınışını, özellikle de iftar topunun atılışının nasıl merakla beklendiğini, tüm gerçekliği ile anlatır. Burada yapılan bütün ibadet ve davranışların aynısı -top atılmasının haricinde- halen hiçbir değişikliğe uğramadan sürdürülmektedir. Bu da, yıllardır dinin halk arasındaki algılanıp uygulanışının aynen devam etmekte olduğunu göstermektedir.

Ali'nin, zikir eden dervişler hakkında kullandığı kavramlarla ilgili olarak, dikkatimizi çeken bir diğer önemli nokta da, Kadiri Tekkesinin var oluşu, oraya bazı imtiyazlı çocukların girdiği, girenlerin bazılarının kadınlara baktığı ve dervişlerin *hünkürdüğü* şeklindeki olumsuz ifadeyi kullanmasıdır. Bu kelime, develer için kullanılan bir kelimedir. Burada böyle olumsuz bir kelimeyi kullanması onun tekkelere karşı olduğunu vermekte ve dolaylı yoldan, ince bir dille bu ve benzeri kurumları eleştirdiği intibasını vermektedir.

Ali'nin *Cami, Bayram, Namaz* gibi dini kavramlarla ilgili düşüncelerini yansıttığı bazı bölümler aşağıda sıralanmıştır:

“Bir Ramazan bayramının birinci günü, sabahleyin namazdan döndüğü esna-da.(...)” (K.Y.50).

“Yukarıçarşı'daki Kurşunlu Camiinin iri kubbesi daima donuk bir ışıltı ile parlı-yordu.” (age.37)

“Önlerindeki meydanda büyük bir şadırvan vardı. Camiye gidecek ihtiyarlar bu-rada abtest alırlardı.” (age.45)

“Bu küçük şehirlerin yeknesaklığını (tekdüzenliğini) değiştiren nadir hadiselerden biri de, bayramlardı. Hele Ramazan bayramı, bir aylık bir bekleyiş ve hazırlıktan sonra geldiği için, o nisbette coşkun olurdu.” (age.49)

“İhtiyarlar tesbihleri ellerinde akşam namazından dönüyorlardı.” (age.183)

"Güneşin altında pırıl pırıl yanan zeytin ağaçlarının sonunda beyaz minareleriyle Edremit görünüyordu." (age.283)

"Fakat o sırada her iki ihtiyar çoraplarını çıkarıp ayaklarına nalın giymişler ve teneke ibrikleriyle, apdest almaya gitmişlerdi. Bir müddet sonra Hasip Efendi önde, Nuri Efendi arkada döndüler. Dualar mırıldanarak kurulandılar ve odanın ortasına serdikleri eski seccadenin üzerinde yanyana namaza durdular." (age.225)

"Ezanla beraber yola düzıldüler." (age.188)

Bir devlet dairesi olan kaymakamlık kurumunda görevli memurların, namaz kılması, yönetim kademesinde ve toplumda insanların dine ve dindar insanlara karşı olan hoş görülerini yansıtır. Eserde ayrıca günlük dilde, halk arasında 'Allah' ve benzeri dini söylemlerin sıkça kullanıldığı görülür

"Sayenizde inşallah, beyefendi!" (age.202)

"Nur içinde yatsın, kendini bu Yusuf'a pek kaptırmıştı!..." (age.243)

"Aman Şakir Bey, sana yakışmaz, ağır ol, dinin hakkı için!" (age.127)

"Bırakın yakasını gayri....Allah rahmet etsin!" dedi.

"Allah rahmet etsin!" dediler. " (age.129)

"Yazık oldu aslan gibi delikanlıya, billahi...Çok yazık oldu!"

"Allah bilir." (age.131)

"Anne Allah aşkına böyle lafları bırak, her dediğini yapacağım...(.)" (age.246)

"Sen bana elden beter muamele edersen Allah razı olur mu?" (age. 246)

"Allah'ın yazdığını kul bozamaz ki.

Seyit efe dedim, neye kasavet ediyon? Neyin var çok şükür Allah'a?" (age. 64)

Dini terimlerle ilgili olarak, eserde, dua, beddua ve yemin ile ilgili söylemler de mevcuttur:

"Kübra'nın anası:

"Biz ahımızı almayı Allaha bıraktık. O, bunları iflah etmez İnşallah" dedi."

"Yusuf'un zaten yabancı olmadığını ve kendisinin bu nikaha muhalif bulunmadığını, "şartolsun", "dinimin hakkı için" gibi büyük yeminlerle anlattı. (age.188)

"Dilerim Allahtan, seni üzenler iflah olmasınlar inşallah! " dedi" (age.246)

“Komşu teyze, genç kadına birtakım nasihatler verdikten ve kocasına bir sürü beddua ettikten sonra çekilir...”(31)

Bunların haricinde, dini menkıbe ve rika ve sülüs yazıları ile yazılı dua, hadis ve güzel sözlerin Arapça olarak esnafların dükkânlarında tabela şeklinde asılı olmasının çokluğu dikkat çeker.

“Geçen gün ceza reisi bir kitap verdi. Şöyle karıştırdım. Derin bir şey. İsmi Amak-ı Hayal, senin anlayacağın, hayalin dibi. Orda yazıyor: Bir gün Allah peygamberleri çağırıp sormuş, saadet nedir? demiş. Her biri kendilerine göre cevap vermişler. Musa: Arzı Mev’uda gitmektir; İsa: Bir yanağına vurana ötekini uzatmaktır; Buda: Hayatta hiçbir arzusu olmamaktır yollu şeyler söylemiş. Sıra bizim Muhammed’e gelince: “saadet hayatı olduğu gibi kabul etmektir demiş. Ne doğru söz!” (age. 204)

Hulusi beyin tepesindeki büyücek levhada usta bir sülüs ile yazılmış:

“Ayinedir bu alem, her şey hak ile kaim

Mir’atı Muhammed’den Allah görünür daim.” İbaresini vardı.

Hulusi beyin tam karşısında bir ihtar gibi, fevkaledede güzel bir talik ile yazılmış:

Gariki bahri isyanım

Dahilek ya Resulullah. Levhası duruyordu.”(age.226)

Yusuf, Muaazzez’i kaçırdıktan sonra, dini nikâh kıydırarak karı koca olmalarını onların dine bağlılıklarının göstergesidir:

“ Ne yapıyorlar?”

“bizim imam bu sabah nikâhlarını kıydı. Ellerinden öperler.....” (K.Y.187)

Bir diğer dine bağlılık göstergesi de, yemek yedikten sonra şükredilmesidir:

“Muazzez’in yüzünü tatlı, fakat yorgun bir gülümseme kapladı. Yusuf kaşığı önüne bırakarak:

“Yarabbi şükür!” dedi.” (age.241)

“Karşısındakilerin ikisi de, azaplarının sona ermesi için bu işareti bekliyorlarmış gibi, süratle kaşıklarını ellerinden atarak:

“Yarabbi şükür! Dediler.”(age.242)

Ali’nin dini terimleri kullanmasından başka, bir diğer dikkat çeken yazım şekli de, dindar

TİDSAD

insanları çok güzel, olumlu, sevimli ve nurlu olarak tasvir etmesidir. Adeta onlar herkes tarafından sevilen, iyilik timsali olarak kabul gören karakterler olarak eserde tasvir etmesidir. Bunlara en güzel örnek yukarıda alıntısının uzunca verildiği Sarı Hafız, Bakkal Ali'nin ninesi Ganimet Hanım ve Kübra'nın annesinin rastladığı nur yüzlü ihtiyar ve Salahattin Beyin cenazesinde canla başla çalışan ihtiyar Hasip efendidir:

“Evlerinin alt katındaki alçak tavanlı ve loş odada bir köşe minderine oturarak hiç durmadan okuyup kınalı elleriyle tesbih çeken, üç ayları tutan, günde bilmem kaç rekât nafîle namazı kılan ve damadına bile başörtülü çıkan bu kadının Ali'ye karşı büyük bir zaafı vardı...(..) “(K.Y.103)

“Bu Hasip Efendi sabahtan beri dört tarafa koşmaktan harab olmuştu. Bir kenarda bir dakika dinlenmek imkânı bulursa derhal gözlüğünü alınına kaldırıp ağlamaya başlıyor ve yaşlar aksakallarından süzülerek mintanına damlıyordu. Fakat o olmasa kaymakamın cenazesini kaldıramıyacaktı.”(age.216)

“(..) Allanın izniyle namerde muhtaç etme! Adamcağız nurlu yüzlü bir ihtiyardı. Bana her zaman nasihat verir, yol gösterirdi.” (age.66)

Ali'nin din konusunda dönemin toplum yapısını, Edremit kasabasını ele alarak verir. Dönemin insanlarından birçoğunun davranışları, İslam dinine aykırıdır. Fakat aynı zamanda, bu insanların büyük çoğunluğu da, günlük hayatlarında, birçok dini terimi inanarak kullanmakta, dini vecibelerini yerine getirmektedirler. İslâm dininin, dönemin Türk toplumsal karakter ve değer özelliklerini geniş ölçüde biçimlendirdiği söylenebilir. Toplumdaki değer ve karakter özelliklerinin biçimlenişinde -başka koşullara da bağlı olmakla birlikte- dinin etkin rol oynadığı bu eserde de görülür. Dikkat çeken bir diğer özellik de, dönemin toplumunun dini vecibeleri yerine getirdiği halde, işin özünü bir yaşam biçimi olarak benimsememesidir.

I.2.DOKUMACILARIN İSYANI'NDA DİN ALGISI VE YAŞAMI

Hauptmann'ın, *Dokumacıların İsyanı* adlı eserinde, din olgusu önemli bir yer tutar. İlk bakışta din hakkında dikkat çeken kurgulama, dindar insanların pozitif yönleri yansıtılırken din adamlarının ise görevlerine yakışmayan davranışları ön plana çıkarılmıştır. Bu tür kurgulama, dönemin sanayileşme kısırcasında kalan insanının yavaş yavaş dine ve din adamlarına karşı duymaya başladıkları güvensizlikten kaynaklanmış olabilir. Çünkü eserde birincil öncelikle, dönemin Alman insanı ve panoraması yansıtılmaya özen gösterilmiştir.

Barnstorff da aynı paralel görüşleri paylaşmaktadır. Ona göre de, Weber'deki papaz açlık çeken insanlara karşı acımasız bir davranış içindedir. Alışıl gelmiş din adamlarının aksine haksızlığı bizzat yapanlarla işbirliği içinde olmakla, onlardan yana bir tavır almıştır (Bkz. 1938:60).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hauptmann, bir yandan dönemin panoraması yansıtırken diğer yandan da kendi hayatından benzerlikleri de vermektedir:

“Okuldayken Hauptmann’da kilise kişisel olarak büyük bir rol oynamıştır. Hauptmann her ne kadar Weber de papazı yerdiyse de, Thiel de ise papazın kiliseye ve dine bağlılığını övmüştür. “ (age.142)

Hauptmann’ın babası otoriter, akılcı, düşünen, modern ve açık fikirli bir insandır. Buna rağmen annesi ise, Allah korkusunu ve dindarlığın gereklerini ev içinde yerine getirmek için çaba gösteren bir yapıdadır. Annesi, evlerinin dışındaki insanlar tarafından dindarlıklarının bilinmesini istememekteydi. Bu karar Hauptmann’a, annesinin içtenliği dindarlığı gibi duygularının geçmesine vesile olmuştur. Bunun yanı sıra kardeşi Georg, aile ortamında devamlı olarak yeryüzündeki bütün dinler hakkında yeni yeni fikirler ve bilgiler ortaya atardı. Genelde evlerindeki aile fertleri, düzenli olarak kiliseye gitmemesine rağmen evde dindarlık hâkimdi. Ayrıca Hauptmann’ın teyzesi ile veya yalnızken kuzeninin mezarına gittiğinde, derin düşüncelere daldığı, ölen insanlardan çok etkilenip devamlı öbür dünyayı düşündüğü bilinir. Halasının kendisine hediye ettiği İncil’i hayatı boyunca devamlı yanında taşımıştır (Bkz.Gülmüş Bkz.2000:161).

“Hauptmann ve Carl her zaman bilimsel materyalizmi aşmayı ve ataizmle savaşmayı ilke edilmıştır.” (age. 7)

İnsanların dinden ve din adamlarından soğumalarının önüne geçmek gayesi ile Katolik Almanya’nın oluşması için oldukça fazla cemiyet, dernek ve organizasyonlar kurulmuştur. Ancak bu kuruluşlar, zamanla particilik yapma yoluna gitmişlerdir. Bu tür organizasyonların benzerlerini kadın dernekleri de yapmaktadır.

Organizasyonların varlığı ve aktif faaliyetleri kilise ile aralarını açmıştır.

“Dönemin kültür politikasıyla ilgili olarak Kilise ile siyasi idare ve devletin diğer kurumları arasında çatışmalar vardı.” (Gülmüş 2000:40)

Hauptmann, kilise, devlet ve okul sistemlerinin değişmesini istemenin her vatandaş gibi sanatçının da hakkı olduğunu bildirerek, katı Katolizmi devamlı olarak eleştirir. Katolik Kilisenin daha şeffaf olmasını ve Roma’dan ayrılmasını ister. 1918 yılında bir yazısında, *keşke Allah bize de Luther gibi bir adam verse ve bu yeni Luther bir din savaşçısı olmasa, ancak Luther ruhunu taşısa*” fikrini yaymıştır. Ona göre barış ve hoşgörü ancak din ile bütünleşebilir (Bkz.Ernst ve Wiegelmann 1982:39).

Gülmüş, Ernst ve Wiegelmann’ın da hemen hemen aynı görüşleri paylaştığı gibi , Hauptmann’da kurulan bazı dernek ve vakıflara görüşleri ve fikirleri ile destek vermiştir. Ayrıca yazarlık fantezilerini, halkın ihtiyaçlarını, konumunu, kendi istek ve tecrübelerini de katarak din hakkındaki görüşlerini de bu vesile ile dile getirmiştir.

Dokumacıların İsyanı’ndaki karakterlerin çoğunluğu dine inanmakta ve dini terimleri kullanmaktadır. Ancak inanan insanların bazıları, ait oldukları Hıristiyan dininin gereklerini tam olarak yerine getirmemektedir. Eserdeki insanların çoğunluğu kiliseye gitmemektedir. Her ne kadar sabahtan akşama kadar tezgâhlarının başında çalışsalar da, isterlerse kiliseye gidecek kadar vakti kendilerine ayırabilecek durumdadırlar. Ayrıca bazıları çok fakir olmalarına rağmen iş harici birçok faydasız hatta zararlı diyebileceğimiz türden davranışlara yapmaktadırlar. Eserdeki

TİDSAD

bütün karakterlerin bu şekilde dini algıladıklarını veya dini vecibelerini yerine getirmedikleri yorumu yapılamaz.

Düzene ve dinine aşırı bağlı kişiler –özellikle ihtiyarlar- diğer insanların bu değerlere karşı gelme fikirlerine uymayarak, isyan göstere ve girişimlerine katılmazlar. Onlar ülkedeki özellikle ekonomik anlamdaki bu kötü gidişatın, olumsuzlukların dua ile aşılabileceğine inanmaktadırlar. İhtiyar Baumert bunların başında gelmektedir. Dinine samimi şekilde bağlı, ibadetlerini yerine getirmeye çalışan insanlarla ilgili bazı alıntılar şu şekildedir:

JAEGER: (...) “Fakat bu zengin milleti, onlar öyle dümenler çeviriyorlar ki..en sofu Hıristiyanı! bile aldatıyorlar .” (D.İ.49)

İHTİYAR HİLSE : (Oğlu ve gelini ile ayağa kalkar ve dua eder) “Sen, sevgili Tanrım, bu gece de bize rahmet ve merhametini bahsettiğin ve bize acıdığın için sana yeteri kadar şükredemiyoruz. Bu gece senin sayende hiçbir zarar görmedik Tanrım, sen her şeye kadirsin. Biz zavallı, kötü ve günahkâr insanoğlunu ezmene değmez, günahkâr ve bozulmuşuz biz. Fakat sen, sevgili tanrım, bizi sadık oğlundan, rabbimiz ve kurtarıcımız İsa'nın hatırından dolayı kabul buyur, bize tahammül et. İsa'nın kanı ve adaleti benim ziynetimdir, şerefli esvabımdır. Ve eğer bizler verdiğin müşkül hayatın altında gayretsiz ve bezgin isek-eğer hayat ve dünya çılgınca yanıyorsa-bize fazla günah yazma hatalarımızı bağışla,. Bu acılardan sonra bahtıyarlığın en yüksek mertebesine ulaşabilmemiz için, sabır göster bize yüce Tanrım. Amin”. (age.106)

“(....) Masanın etrafındaki ayak taburesine, tahta tabureye ve yatağın kenarına ihtiyar Hilse, kör ve yarı dilsiz ihtiyar karısı, oğlu Gottlieb ve onun karısı Luise sabah ibadeti için oturmuşlar. “(age.105)

Benzer içerikteki diyaloglar için Bkz.age..22-50-128)

Hilse'nin bu ifadesinden insanların ibadetleri arasında oruç tutmanın da dini ibadet olarak önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifade haricinde eserde, oruç tutmanın şekli ve diğer özellikleri hakkında herhangi bir ifade ve kurgu bulunmamaktadır.

Dindar insanlar her ne kadar açlık, yokluk, eğitimsizlik, hastalık ve yoğun ağır işler, verdiği emeğin karşılığını alamama gibi ağır şartlar altında ezilseler de yine Allah'tan ümidi kesmezler ve devamlı olarak dua ederek sadece ondan yardım isteyerek ancak onun kendilerini kurtaracağına inanırlar. Konuştukları cümlelerde dini terimler, dua, iyilik ve Tanrılarına yalvarış içeren ifadeler mevcuttur.

Bu durumdaki insanların genellikle sıkıştıkları ve çaresiz kaldıkları zaman ilenmelerinde, üzülmelerinde ve yalvarmalarında Allah'la ilgili kavramları daha fazla kullandıkları yazanın dikkat çektiği davranış biçimleridir. Bunlardan bazıları şunlardır:

BİRİNCİ DOKUMACI KADIN : ( ) Yakında geri ödeye...bilmiyorum, eğer siz bana bu kez avans vermezseniz....Oh Allahım. Allahum.” (D.İ..25)

BİRİNCİ DOKUMACI KADIN: (...) Allah rızası için sizin için Tanrı'ya dua edeceğim, ne olur bu defa birkaç Groschen verilmesine izin verin.”(age.20-21)

İnsanları dinden soğutan kişilerin başında patronlar gelmektedir. Patronlar, dokumacıların bulunduğu ortamlarda yaptıkları her konuşmada ticari faaliyetlerinin adil ve dürüst şekilde devam ettiğini, patronların varlığının dokumacılar için Tanrı'nın bir lütfü olduğunu belirtmektedirler. Bu durum, dini tam olarak bilmeyen dokumacıların, dinden soğumalarına sebebiyet vermiştir. Bu tür insanların söylemleri ile eylemleri birbirini tutmadığı gibi din ile de tamamen zıt doğrultudadır.

DREİSSİGER: “(...)Fakat siz, siz kumaş dokumacıları burada bulunduğunuz için Tanrı'ya bin kere şükretmelisiniz. (...) (D.İ.32)

Fakir ve zengin kişiler arasındaki gelir dengesizliği çok derin olduğundan, sınıflar arasında nefret duygusu hızla artmıştır. Bu nefret duygusunun dine mal edilme çabalarının olduğu *Üçüncü Dokumacı Kadını*'in söyleminden anlaşılmaktadır. Hâlbuki hiçbir dinde, insanların bir biri ile kardeş olmalarını, iyi geçinmelerini engelleyecek ilkeler yoktur. Bu durumun dine mal edilmesi, belki de fakir insanların birleşmesi için motivasyonu artırmak için yapılmış olabilir. Bir diğer neden de katı, tutucu dindar tiplerin inanışlarının etkisi olabilir. Bu kadar katı bir tutum da, insanlar arasında nefret ve düşmanlığı körükleyebileceğinden Hristiyanlık dinine aykırı bir davranıştır.

ÜÇÜNÇÜ DOKUMACI: “(...) Gökte Allah var! Zenginler ve asilzadelerle kardeş olmayın! Öteki Dünyada mahkemi-i kübra var! Hazreti Yahova. (Birkaç kişi güler, yerine oturturlar.) “ (D.İ.75)

ÜÇÜNÇÜ İHTİYAR DOKUMACI: “Değil mi ha! Siz Allaha, cehenneme ve cennete hiç inanmazsınız. Din sizin gibiler için yalnız alay“ (...) (age.75)

ANSORGE: “(...) Bu yüksek tabaka insanları artık Allah'a ve şeytana inanmıyorlar. Tanrı buyruğundan ve kanunlardan korku neyim yok bunlarda”. (age.51)

Sınıflar arasındaki nefretin boyutu o kadar ileriye gitmiştir ki, fakirlerin zenginlerden nefret ettikleri gibi, zenginler de fakirlerden aynı şekilde nefret ederler. Her iki kesim de, karşı tarafın yaptıklarını dine aykırı bularak, kendilerinin doğru yolda olduklarına inanırlar. Hâlbuki her iki tarafın davranışlarında da Hristiyanlık dinine aykırı yönler bulunmaktadır. Papaza karşı gelen birisi için, Dreissiger'in nefret dolu ifadeleri oldukça ağırdır. Her iki sınıfın, birbirine bu kadar zıtlaşmasını önleyecek kişilerden birisi papaz Kittelhaus olabilirdi. Ancak o, dinen temel görevleri arasında yer alan, insanları barıştırma uğraşına girmemiştir.

DREİSSİGER: “(...) Bir cemaat kendi ruhani reisine fena muamele ederse, utanmaz şeytanlar! (D.İ.101)

PFEİFER : “Bu ne biçim Allah Allah demektir. Allahı rahat bırakın Başka zaman Allaktan hiç korkunuz yoktur (..)” (age.20)

Eserde bazı babalar alışkanlıktan, kederden veya başka nedenlerden dolayı içki içip kumar oynamaktadırlar. Bu davranış, babanın daha fazla para harcayarak, evde yiyecek bekleyen eşi ve çocuklarını aç bırakması anlamına gelmektedir. Bu kötü alışkanlıklar da diğerleri gibi, dinen günah sayılan davranışlardır.

Dönemin insanların inandıkları dinin kabul etmediği bir diğer uygulama da, kontrolör Pfeiffer ve çırağının davranışlarında görülmektedir. Kendisine yalvaran yaşlı bir kadının bu yakarmalarına aldırmaııp onu azarlaması din ile bağdaşmaz.

DOKUMACI HEİBER: “(...) Affınızı rica ediyorum Herr Pfeifer. Sizden istirham ricası yapacağım. Beni bu defacık bağışlayınız ve avansı kesmeyiniz. Ricamı kırmayın, kerem edin”. (D.İ.16)

Kontrolcü Pfeiffer, bazı olayları ve ufak hataları abartıp, patronuna yaranmak için dokumacılarla olmadık eziyet ve onur kırıcı hakaretler yapar. Pfeiffer, dokumacıların ördükleri kumaşlardaki bazı eksikleri abartarak patrona anlatır veya dokumacılara hak etmedikleri maddi ve manevi cezalar verir. Pfeiffer’in bu şekilde davranmasına bazı dokumacıların, evde işlemek için aldıkları mallardan bir kısmını ufak hatalı dokumaları veya evlerine mal örnek için aldıkları iplikleri çalmaları sebep olmaktadır. Hem dokumacıların hem de kontrolcü Pfeiffer’in bu tür davranışları dine aykırı bir tutumdur.

PFEİFER: Şu kenarın haline bakın, kah dar, kah geniş, eğri büğrü bir şey. Kimi yerinde de atkı çekilmiş, kim bilir daha neler var. Sonra şurası da kapanmamış. Ölçü başına yetmiş atkı iplik bile yok. Nerede kaldı diğerleri? Namuslu iş yapmak yok mu ? Bu kadar da olmaz ki! (D.İ.19)

İnsanlar oldukça fakir ve aciz olmalarına rağmen, hem insanlığa, hem sosyal hayatın gelişmesine, hem de Hıristiyanlık dininin emirlerine uymayan davranışlarda bulunurlar. Dokumacıların yapmış oldukları yanlışlıklardan bazılarını Çiftçi dile getirmektedir. Çiftçinin söylediklerinden, dokumacıların gerek din konusunda gerekse tutumlu bir hayat sürdürme konusunda çok da dürüst olmadıklarının itirafı niteliğindedir:

ÇİFTÇİ: Amma da sızlanıp duruyorsun ha! Tanrı ne gönderirse ona hepimizin katlanması lazım. Durumunuz iyi değilse, kendinizden başka kimin kabahatı olabilir ki? İşler yolunda gidince ne yaptınız? Hepsini yediniz içtiniz kumara verdiniz. O zaman biraz iktisat etseniz, şimdi, kara günde birkaç Pfenining'iniz olurdu. Ne iplik çalmaya, ne de odun çalmaya ihtiyacınız kalırdı. (D.İ.67)

Benzer yanlış davranışlar, esnaf arasında da mevcuttur. Onlar da, din ile bağdaşmayan hırsızlık, sahtekârlık gibi olumsuz eylemler içindedirler.

WIEGAND: “İşte bunun için hırsızlara çoktandır yataklık etmiyorum.

HORNİG: Sen en fazla zengin kumaş fabrikatörüne çift fatura çıkarırsın, ya da Ay'sız gecelerde Dreissiger'in inşaatından artan tahtalardan, birkaç tanesini aşırırsın". (D.İ.66)

Bu ifadeler yazarın fakir halkın arasında da dinin günah saydığı hareketleri yaptığını göstermesinin yanı sıra yazarın yansız üslubunu yani toplumun her katmanları eşit şekilde eleştirdiğinin göstergesidir.

Hıristiyanlık dininin gereklerini, iyi yönlerini anlatmakla maddi ve manevi yönden görevli olan papaz Kittelhaus, mesleğine yakışmayan davranışlar sergilemektedir. Papaz, insanları ekonomik olarak sömüren, onlara hiçbir sosyal hak tanımayan patron Dreissiger'e, dinin bu tür hareketleri kabul etmeyeceğini anlatıp, onu iyi şeyler yapmaya ikna edeceği yerde, onunla beraber partiler yapmakta, hatta dinen yasak olmasına rağmen bir neve kumar sayılabilecek iskambil kâğıdı oyunu oynamaktadır. Bu davranış, bölge halkı tarafından hoş karşılanmamakta, onun şahsında dine, din adamlarına ve zengin insanlara karşı nefret duymaktadırlar. Bu nefretin cezasını, halkın arasına katılıp, sevilip sevilmediğini öğrenmek istediği sırada, halk tarafından ezilerek öder.

DEİSSİGER: "Ne dersiniz Papaz Bey? İskambil oynamıyacak mıyız ? Bence herhangi bir engel kalmadı. (.)" (D.İ.95)

Papaz Kittelhaus, vaftizini kendisinin yaptığı Jaeger ile karşılaştığında, Jaeger'e yaptığı açıklamalar bir din adamına yakışmayacak açıklamalardır

KITTELHAUS: "Evet, senin ruhani reisin Jaeger.(...)Hatırlamıyor musun? O zaman uğraşa uğraşa Tanrı sözünü kalbine yerleştirdim. Şimdi de mükâfatı bu mudur?"

JAEGER: Eve para, bir Taler verdim."

KITTELHAUS: "Para, para... bu menfur para... Paran senin olsun, bu benim için çok daha iyi, bu ne çılgınlıktır! Namuslu ol, Hıristiyan ol! Övdüğün şeyleri düşün, Tanrının buyruğunu tut, iyi ve mümin ol. Para para..."

JAEGER: "Ben insanlık isteyen quakerim papaz Bey, artık hiçbir şeye inanmıyorum."

KITTELHAUS: "Ne, quaker mi, sus, konuşma! Kendini düzeltmeye bak, bu çığ sözlerle oyun oyna! Bunlar mümin insanlardır, senin gibi kâfir değil, anladın mı? Quaker! Ne quakeri!" (D.İ.93)

Papaz görevlerinin başında, insanlara dini sevdirmek, onları daha iyi birer insan olmaları için uyarmak olması gerekirken, o bu davranışı ile Jaeger ve onun gibi düşünenleri dinden soğutmuştur.

Papazın, sürekli olarak zenginlerin yanında ve hizmetinde yer almasının yanında, kendisine yakın karakterleri ikna etme yoluna giderek, kendi gibi düşünen insanları çoğaltmak istemektedir. Onun bu davranışı, kararsızlık içinde olan öğretmenin de fikirlerini yeniden gözden geçirmesine sebep olur. (Diyaloglar için Bkz.D.İ.:84)

TİDSAD

Dokumacıların ve diğer insanların papazı sevmemelerinde, sadece onun patronlarla olan sıkı ilişkilerin değil, Jaeger'in vaftizinde olduğu gibi bütün vaftiz ve defin işlemlerini para karşılığında yapmasının da etkisi büyüktür.

WIEGAND: "Affinızı rica edeceğim beyim, bu noktada şunu anlatayım ki, her mahalli idarenin ibadet için tanrı evi olduğu gibi din adamı tutmasında mecburidir. Böyle haşmetli cenaze merasimlerinden, din erkânının büyük kazançları var. Bu şekilde definler, ne kadar çok olursa o kadar çok ücret alır, para kazanırlar. Buradaki iş durumlarını bilenler, papaz efendilerin sessizce yapılan definlerden hiç mi hiç hoşlanmadıklarını katıyetle belirtirler." (age.60-61)

Dinin gereklerini öncelikle yerine getirmeyen papaz ve dindar görünen insanlar, toplumda aşağılanıp, alay edilir hale gelmişlerdir. Bu durum önce bu insanların şahsiyetine, daha sonra dine ve dindar insanlara zarar vermekte, onları insanların nezdinde küçük düşürmektedir. Din ve dindar insanların, bu şekilde itibar kaybetmesine sebep olanlar, aynı zamanda, verdikleri zarardan dolayı da dinlerine göre günaha girmektedirler.

LUİSE: "Fazla oyalanmayın. Bu duacı öküzlerle zaman kaybetmeyin(...)" (age. 126)

İHTİYAR BAUMERT: "(...) Sağlıcakla kal Gustav. Herhangi bir şey olursa benim için de dua et, duydun mu?"

DOKUMACI HEIBER: "Acıkınca hemen Ondört Azizlere dua etmeli, onunla karının doymazsa ağzına bir taş atar onu emersin. Değil mi Baumert ? "(age.30)

Din ile alay edenlerden bazılarının, daha önce dinine bağlı, ibadetini yapan kişilerin olması dikkat çeken bir husustur. Bu durum, din ile ilgili yanlış ifade, fetva ve davranışların, insanların nasıl dinden soğuttuğunun da bir göstergesidir. Özellikle bu durumdaki Luise, benzer davranıştaki insan örneğini teşkil eder. Çünkü daha önce bütün aile bireyleri ile beraber dinin bütün gereklerini yerine getirmekteydi.

İnsanlar, hayatlarında yaşadıkları kötü şartlar nedeniyle bıkmış durumdadırlar. Başka çıkacak yol bulamayan, bütün ümidini kaybetmiş bu insanlar, artık ölmek istemektedirler. Bunun için Allaha yalvarmaktadırlar. Böyle bir acıyı çeken yoksul dokumacılarından birisi de Anne Baumert'tir.

ANNE BAUMERT: Hastadan daha bi beterim. Artık yük oluyorum ben. Cenabı hakka beni alsın diye yalvarıyorum. Oof, Allahım Allahım, benim durumum çok fena. (...) Kızların üstüne başına bakın! Yakında kanlarının son damlası da çekilecek. Renkleri kefen gibi olmuş (...)." (D.İ. 43-44)

ANNE BAUMERT: "Bizim için en iyisi ne biliyor musun Heinrich'ciğim: Cenabı hak halimizi görse de, bize acıyı bu dünyadan alıp götürürse." (age.39)

Ekonomik, sosyolojik, psikolojik vb. olarak çok kötü durumda olan insanlar diğer insanlara yardım etmek, saygı göstermek, tahammül etmek gibi olumlu davranışları göstermekte yetersiz kalırlar. Hıristiyanlık ve başka dinlerde olduğu gibi, zengin insanların fakir insanlara yardım etmeleri ibadet sayılır. Ancak insanlar, özellikle zenginler fakirlere hiçbir şekilde yardım etmemektedirler. Bölge halka o kadar kötü durumdadır ki, ölmüş köpek veya at eti yiyecek hale gelmişlerdir.

LUİSE: Ve köpek de bulamazsak aşağıdaki Wengler, Schinder gebermiş atları nereye gömdü diye bakarız. Sonra kazar çıkarırız ve birkaç hafta bu çürük et sayesinde yaşarız. Aynı onun yaptığı gibi yapacağız! Değil mi? (D.İ.:107)

Problemlerini aynı ırka, kültüre, dine vb. kutsal özelliklere sahip olanlarla veya devletle çözemeyen çaresizler, kendilerine zorluk çıkarana beddua ederek, rahatlamaktadırlar. Beddua onların bir nevi rahatlama aracı durumundadır. Luise, fakirlere yardım etmeyen zenginlere karşı önce beddua eder, sonra da kocasını, kayınpederini ve kayınvalidesini dinlemeyerek, isyancılara katılır. Bu döneme kadar aile büyüklerini ve eşini dinlemeyen kadın, toplumda az görülürdü.

LUİSE: "Sizin o sofu konuşmalarınızla... Onlarla da çocuğumun hiçbir zaman karnı doymadı. Bunun için dördü de pislik içerisinde ser-sefil öldüler. (...) Senin istediğin bir anne olacağım! İşte bunun için, bunu sen de biliyorsun, fabrikatörlere öç olsun diye veba olmalarını, cehenneme gitmelerini iliyorum. (...) benim ise bir tas ayran bulmak için, koşuştuktan ayaklarım kanadı. (...) Dietrich'lerin orada, orada şarapta banyo yapıp sütle yıkıyorlar". (D.İ.116)

Dua ve beddua ettikten, çeşitli mücadele yollarını denedikten sonra işleri düzelmeyen insanlar, artık Tanrı'ya isyan noktasına gelmişlerdir. Bu tür bir isyan da dine aykırı bir davranıştır. Böyle davranan dokumacılar, dine karşı cephe alırlar. Bunu yapanlardan birisinin de, ismi 'Allahsever' manasına gelen Gottlieb olması anlamlıdır.

GOTTLIEB: "Öldükten sonra ne olacağını kim bilir? Şimdiye kadar kimse bir şey görmedi ki".(D.İ.118)

İKİNCİ GENÇ DOKUMACI: " Bize hiç kimse acımadı, ne Tanrı ne de insan. Şimdi kendi kendimize hak yaratacağız! (age.121

Dönemin insanların geçmiş yüzyıllardan kalma batıl inançların tesiri altında olduğu, **Ersnt** tarafından ifade edilse de, eserde bu tür batıl inançlara inanan insanlara çok fazla rastlanmaz:

"17-18.yüzyılda kilise batıl inançlarla mücadele de etmek durumundaydı. Ancak Barock döneminin tutuculuğunun da etkisi altında idi."(Ernst 1982:48)

Perrot, eserin yazıldığı döneme rastlayan tarihlerde, insanların çok kötü şartlar altında yaşadıklarından dolayı, hastalandıklarında ve bu hastalıklarına çare bulamadıklarında, büyücülere gitme ve bazı otlarda şifalar arama yoluna gittikle-

rini belirtmektedir. Mucize çeşmelerden su almak, hacca gidip gelenlerin onlara dua etmeleri vs. gibi bazı batıl olan, bazısı da örf ve adetlerden gelen alışkanlıkları, bu tür çare aramalar, dönemin insanında alışkanlık halini almışsa da eserde bu tür batıl inançlara rastlanılmamaktadır. (Bkz.1987:32)

Dokumacıların İsyanı 'ndaki Papazın, fabrikatörlerin, orta sınıf bazı esnafların, gezginin, bazı isyankârların, Tanrı'dan ümitlerini kesenlerin dini inanç, vecibeleri yerine getirme ile pek alakaları yoktur. Dine ve onun emirlerine bağlı olanların çoğunluğunu, yaşlılar ve fakir insanların oluşturması da din algısı konusunda yorum yapma açısından dikkat çekicidir.

II. KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

İncelenen iki eserde de, din olgusu, kurgunun başından sonuna kadar baskın motif olarak ağırlığını gösterir. Dönemin bazı insanların dinin tüm gereklerini tam olarak yerine getirmemesine rağmen örf-adet, alışkanlık veya kulaktan dolma bilgiler doğrultusunda, din insanların yaşamında önemli bir yer tutar. Ali'nin eserinde, dindar insanların varlığının yanı sıra, bazıları da, alışkanlık ve örf adetlerin vermiş olduğu duyguyla ve yaptırımla bilerek veya bilmeyerek dinin gereklerini kısmen yerine getirmektedirler. Ancak yaptıkları iş ve yaşam biçimleri gereği sevap işlemektedirler. Bu sevap işleyiş bilinçli bir şekilde değil, yaşam biçimlerinin kendilerine verdiği rol gereği yapılan sevaplardır.

Dokumacıların İsyanı 'ndaki papaz Kittelhaus, diğer papazın tersine din ile alakası olmayan işler yapmakta, kâğıt oyunları oynamakta, zengin patronların yaptığı dine ve insanlığa aykırı hareketlere destek vermekte, fakir insanları azarlamakta, her yaptığı dini hizmet karşılığında para talep etmektedir. Bu ve benzeri tutumlar, dine aykırı davranışlardır. Aynı eserde, ihtiyar Hilse ve eşi, devamlı olarak ibadetlerini günü gününe yerine getiren kişilerdir. Bunun haricindeki kişiler alışkanlıkları gereği bilerek veya bilmeyerek din ile bağdaşan davranışlar içindedir.

Yusuf'un işçilere ve Kübra'nın ailesine, Muazzez'e, Salahattin Beye ve diğer zararsız insanlara karşı iyi davranması, yardım etmesi, aynı zamanda dinin gerektirdiği eylemlerdir. Yusuf bu tür iyilikleri yapmakla, bilmeyerek de olsa bazı dini vecibelerini yerine getirmiş olur.

Salahattin Beyin, Yusuf'u yetim kaldığında evlatlık alması, koruması, büyütmesi, Kübra ve annesine az da olsa yardım etmesi, vazifesi başında bütün kasaba insanlarına faydalı olmak için çalışması iyi niyetinin, iyi davranışının yanı sıra dininin gereklerini yerine getirmesine de neden olur.

Eserde zengin olan bazı insanlar, dinin emirlerinden olan, fitre ve zekât vecibelerini yerine getirmezler. Bu davranışları dine aykırı davranışlardır. Aynı şekilde Hauptmann'ın eserlerinde de bu tür dinin gereği olarak yapılmış yardımlaşmalar yoktur. Aksine elinde en ufak bir yaptırım gücü olan kişi kendi sınıfından, komşusundan olan arkadaşlarına karşı bile gaddar davranışlar göstererek hem örf adetlere hem de dine karşı davranışlar sergilerler.

İnsanların, başka insanları öldürmeleri her iki yazarın eserinde de önemli bir yer tutar. Şakir'in alkollü içki içip bakkal Ali'yi öldürmesi, Yusuf'un haklı da olsa bir grup insanı öldürmesi de hem Müslümanlıkla hem de Hıristiyanlıkla bağdaşmayan günahlardır.

Şakir ve babasının küçük bir kız olan Kübra'ya tecavüz etmesi, bunu bilen kaymakamın ve diğer güvenlik kuvvetlerinin, hâkimlerin, avukatların suçluları cezalandırmamaları, bu görevlilerden bazılarının onları savunup korumaları da bütün dinlere aykırı davranışlardır. Şakir ve yakın arkadaşlarının başka cinsel sapıklık içine girmesi de dinen günah sayılan davranışlardır.

Evli olan eşlerin birbirlerini aldatması, Muazzez'in cahilliğinden, saflığından ve tecrübesizliğinden yararlanılarak yoldan çıkartılması sonucu Yusuf'u aldatması, Hilmi Beyin, yeni kaymakamın, karakol komutanı, mal müdürü ve Cineli Kübra'nın babasının eşlerini aldatmalarının dinen hem de geleneksel olarak da uygun olmayan davranışlardır. Hauptmann'ın eserinde bu tür eş aldatma olayları ve cinsel sapıklıklar geçmemektedir.

Yine Muazzez ve Şahinde Hanımın, eşlerine yalan söylemeleri hem dine hem de Türk örf ve adetlerine uygun olmayan davranışlardır.

Kaymakam Salahattin Beyin devamlı olarak görevini halkın iyiliği için ifa etmesi dine uygun, ancak bazen işe geç gelmesi, hakkı ve becerisi olmadığı halde Yusuf'u kaymakamlıkta imtiyazlı biçimde işe başlatması dine uygun davranışlar değildir. Bu gibi örnekler, yeni kaymakam, jandarma bölük komutanı, mal müdürü, hâkim ve avukatlar için çoğaltılabilir. Bu tür kayırmacılık, ehliyetsiz insanlara iş verme gibi kurgular Hauptmann'ın eserinde geçmez.

Cenazesi olan insanlara yardım edilmesi maddi-manevi destek verilmesi, ölü çıkan eve yemek getirilmesi, ölünün arkasından hayır hasanat işlerinin yapılması, Ali'nin eserinde, Salahattin Beyin ölümünden sonra yapılan, dine uygun işlerdir. Aynı şekilde *Dokumacıların İsyanı*'nda benzer davranışlar görülmektedir. Fakir insanlar bile cenaze merasimi için gerekli harcamaları borçlanarak dahi olsa karşılarlar.

Kübra'nın babasının, evi terk ederken, kızının boynundaki muskayı alarak kendisine uğur getireceğine inanması onun bu tür araçlardan umut beklediğinin göstergesidir.

Eser kahramanlarından yalnızca Kübra, dini eğitim almak için Kuran kursuna gider. Diğer karakterlerden hiç birisinin bu tür bir eğitim aldığına dair kurgu yoktur. Bu insanlar, yalnızca camilerde ve kiliselerde din adamlarının vermiş olduğu vaazlardan öğrendikleri bilgilerle yetinmek zorundadırlar. Din eğitimi ile ilgili kurgu daha önceki bazı konularda olduğu gibi Hauptmann'ın eserinde söz konusu edilmez.

Ramazanlarda yapılan dini vecibeler, dini bayramlar, Cuma namazları, hoca ve papazların vaazları, yaşlı insanların dine olan bağımlılığı, Pazar günleri kiliseye gidilmesi, din adamlarına danışılması, dualar, beddualar, dini terimlerin, dileklerin kullanılması, işlerinin açılması için dini içerikli levhaların işyerlerine asılması, ezanlardan, hocaların etkileyici sesinden etki-

lenme, dervişlerin zikirleri gibi dini içerikli eylem ve davranışlar her iki yazarın eserlerine giren dinsel olgu ve uygulamalardır.

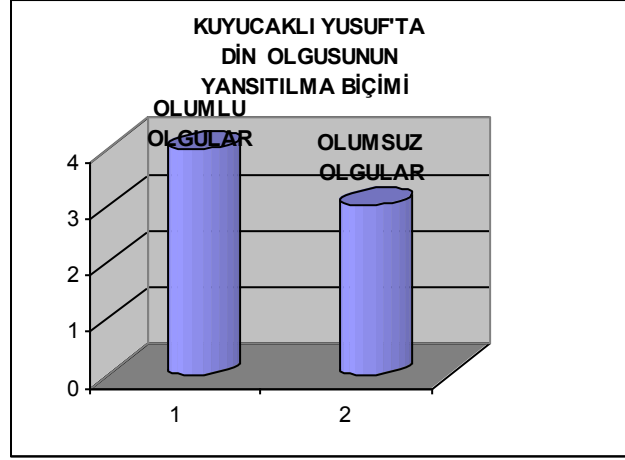
Her iki yazar da, kendi dini inançlarından bazılarını eserlerinde karakterler aracılığı ile yansıtmışlardır. Bir diğer dikkat çeken husus da, daha çok fakir insanların dine bağımlı olmalarıdır. Zengin insanların içinde, Bakkal Ali'nin babaannesini dinine aşırı ölçüde bağlılık gösterir. Zengin fabrikatör Dreissiger papazla çok iyi arkadaş olmasına rağmen, dini vecibelerini yerine getirmez. Din adamlarının, dine ters olan tavır ve telkinleri sonucu halkın büyük çoğunluğu, dinden ve din adamlarından uzaklaşır.

Dokumacıların İsyanı'nda Jaeger ve Luise gibi karakterler din ve dindar insanlarla alay ederler. *Kuyucaklı Yusuf'ta* din ve din adamları ile alay söz konusu değildir.

Sonuç olarak her iki eserin kurgusunda; din, din adamları, din ile örf adetlerin birbirine karışması, dini araç olarak kullananlar, dindar görünüp dine aykırı davranış içinde olanlar vb. durumlar gerçekçi ve natüralist iki yazar olan Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann tarafından tarafsız biçimde işlenmiş, bu sayede gerçek din, dindar ve din adamları ile aksi durumdakilerin farkı okuyucunun algısına sunulmuştur.

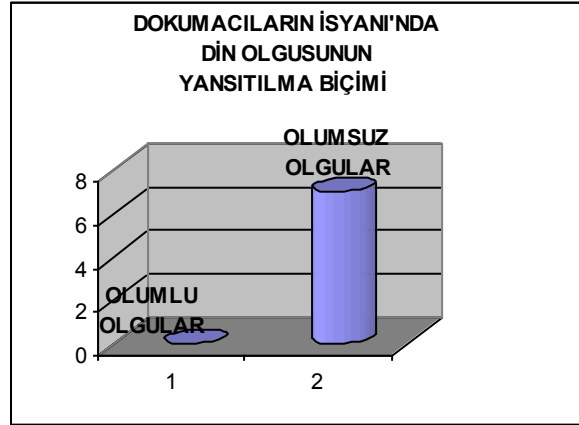
III. DİN ALGISİNİN VE YAŞAMININ TABELA ŞEKLİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

YAZAR ADI	SABAHATTİN ALİ	GERHART HAUPTMANN
ESER ADI	KUYUCAKLI YUSUF	DOKUMACILARIN İSYANI
Şahısların dini inanış durumu	Eserin başkahramanları genelde dindar tipler değildir. Ancak yan kahramanların bazıları dinine bağlı kişilerdir.	Genelde fakir insanlar söylemlerinde dini terimler kullanır, ancak gerekleri yerine getirilmez.
Dini vecibeleri yerine getirme	Genel olarak insanlar dinin gereklerini eksiksiz yerine getirirler.	Dinin emirlerini uygulamalar az görülür.
Din adamlarının dini uygulama ve anlatma konusundaki tutumları	Din adamları dini tam olarak hem yaşar hem de yaşatmak için elinden geleni yaparlar.	Din adamı, dini söylemlerde bulunur, ancak eylemleri dine aykırıdır.
Dine aykırı davranışlar	Kişilerin dine aykırı davranışları çok fazladır.	Dine inanmalarına rağmen, davranışlarının büyük bölümü dine aykırıdır.
Dini eğitimin verilmesi	Dini eğitim daha ziyade, aileden ve kuran kurslarından alınır. Ancak geneli kapsamaz.	Din eğitimi ile ilgili her hangi bir bölüm eserde yer almaz.
Dine bağlı insanların ekonomik durumu	Daha ziyade çok fakir veya çok zengin insanlar dine bağlıdırlar.	Çok fakir insanlar dini söylemlerde bulunurlar. Zenginlerde her hangi bir eylem ve söylem yoktur.
Dini çıkarlarına alet eden tiplerin varlığı	Dini çıkarı için alet eden kişi ve kuruma rastlanılmaz. Bazıları dindar olmasına rağmen bilerek dini yaşamaz.	Kilise papazı dini çıkarlarına alet eder. Dini gelenek görenek olarak yaşayanların dini yorumlayama sıkıntıları vardır.

GRAFİK : I

Ali, kurgusunda dinin algılanması ile ilgili olarak objektif biçimde bütün olguları işlemiştir. Din ve dindar insanlar ile ilgili her hangi bir olumsuz kurguya rastlanmazken, bazı insanların dini uygulamalarındaki eksikliklerini grafikteki oranda yansıtır.

GRAFİK : II

Özellikle dindar insanların yaşayış biçimlerinin dinin kuralları dışında olması, insanlarda dine karşı bir soğuma duygusu meydana getirmiştir. Bu durum grafikte görüldüğü gibi, esere tamamen olumsuz bir şekilde yansımıştır.

Dini ibadetler, din adamları, din adamlarına saygı, inançla ilgili motif ve gereklerin yerine getirme ile ilgili olarak eserde, motif yoğunluğunun hâkimiyeti grafikte de görülür. Dini konularla ilgili olumlu kurgulama oranı, olumsuz kurgulama oranına göre üç kat daha fazladır.

V. KAYNAKLAR

- Abusch, Alexander: Grösse und Grenzen Gerhart Hauptmanns. In: Sinn und Form, Jg. 15, Stuttgart 1965
- Ali, Sabahattin: Kuyucaklı Yusuf, (Yay. Haz. Atilla Özkırımlı) Cem Yayınevi, İstanbul 1997
- Adın, Mustafa: Kurumlar Sosyolojisi. Vadi Yayınları, Ankara 1997
- Aytaç, Gürsel : Yeni Alman Edebiyat Tarihi. Akçağ Yay. 1.Baskı Ankara 2005
- Barnstorf, Hermann: Die soziale, politische und wirtschaftliche Zeitkritik im Werke Gerhart Hauptmanns. Jena 1938
- Cowen, Roy C. Der Naturalismus: Kommentar zu einer Epoche. Winkler Verlag, München, 1981
- Cuma, Ahmet.: Gerhart Hauptmann ve Necati Cumalı'nın Tiyatro Eserlerinde Toplum Eleştirisi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996
- Ernst Heinrich, Wiegmann, Günter: Sozialer und kultureller Wandel in der laendlichen Welt des 18. Jahrhunderts, Herzog August Bibliothek, Hamburg 1982
- Fictor, Joseph: Sosyoloji Nedir. (çev. Nilgün Çelebi) S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Konya, 1992
- Gülmüş, Zahra: Defiziente Transzendenzerfahrung in der frühen Prosa Gerhart Hauptmanns. Peter Lang, Frankfurt am Main 2000
- Hauptmann, Gerhart: Dokumacıların İsyanı (Çev. Hüseyin Salihoğlu), Halkevleri Kültür Vakfı Basımevi. Ankara, 1976
- Hauptmann, Gerhart: Yalnız İnsanlar (Çev. Nuran Özyer) Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1993
- Hauptmann, Gerhart: Vor Sonnenaufgang, Propylaeen Verlag, Berlin 1945
- Hoefert Sigfrid.: Gerhart Hauptmann, 2. Baskı, Stuttgart: Metzler 1982
- Moran, Berna: Soylu Vahşi Olarak Kuyucaklı Yusuf. (İçinde: Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2. Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a. S.17-35) İletişim Yayınları, İstanbul 1990
- Özmen, Abdurrahim: Geleneksel Kültürümüzde Yardımlaşma ve Dayanışma. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999
- Perrot, Michelle: Von der Revolution zum Grossen Krieg (Geschichte des privaten Lebens) S.Fischer Verlag. Paris 1987
- Poppe, Reiner: Gerhart Hauptmann, Bahnwaerter Thiel. C.Bange Verlag. Hollfeld 1999
- Sevim, Acar, Sanayileşme-Edebiyat İlişkileri Açısında Alman Naturalizmi, İşaret Yayınları, İstanbul 1991
- Siedel, Elizabeth: Sabahattin Ali Mystiker und Sozialist, Berlin 1983

Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf ve Gerhart Hauptmann'ın Dokumacıların İsyanı Adlı Eserlerinde Din Algısı ve Yaşamı

Sprengel, Peter: Gerhart Hauptmann: Epoche-Werk-Wirkung, Verlag C.H.Be&cx. München 1984

Steuerwald, Karl, Deutusch-Türkisches Wörterbuch. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1974

Steuerwald, Karl, Türkisch-Deutsches Wörterbuch. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1974